Масse а мехкий пролетареш, вlашагlкхета!

СЕРДАЛО

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГІАЛГІАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГІАЛГІАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» ОРГАН ЧЕЧЕНО-ИНГУШСКОГО ОБКОМА КПСС, ВЕРХОВНОГО СОВЕТА И СОВЕТА МИНИСТРОВ ЧЕЧЕНО-ИНГУШСКОЙ АССР

Газет арадувл 1923 шера денз • ШИНАРА, 6 март, 1979 шу. • № 28 (6004). • Мах 2 кепиг.

СОВЕТСКИ ДЕМОКРАТЕ ЦІЕЙ

Доккха, деза цlей санна чакхдаьккхар Нохч-ГІалгІайчен къахьегамхоша СССР Лакхехьарча Совете хоржамаш ду ди

Вай вахар иразе хилийтара

Самардийнахь, 4 марта, Іуйрийна ялх сахьт доллуче хана Старопромысловски районерчу № 15 йолчу хоржамийн участке хьаддиза хьаьхка болабелар шайн сийлен декхар кхочушдан, вай хьомсарчу Даьхен Лакхехьарчу Советан хоржамашна беращта тlехь кхаж тесса боьлла харжархой. Гонаха дlахоьттина хоржамийн участке лекхаш йоьлла музыка. «Марша ду доьгlанда, шоь вайха доьххийчу вайиьдица хадаь» плакат долл хоржамийн участке чуйолча № 11 йолчу школан нах Іаьрашна хьалтехна.

Къоьстта чlогlа дагаш гlоздаьнна ба СССР керлачу Конституце, беррагчуна советски нахна санна боьхьо а ений, тахан дуьххьара СССР Лакхехьарчу Советан депутаташ харжаран кхаж тоссаш бола кагийнехи меккерийн. Царех ю Грозненски маждаьтте институтера лаборантка, комсомолка Тройникова Галина, моды Цlен мастер Хасанова Зоя, Нохч-ГІалгІайн пачхьалкхан университете тlедирка дешаш йола студент Фуштей Вячеслав, дlадаьхча шера дикин тlедирнан дешаш итт класс чакх а ьякха, кlант радиотехнически заводе хьинара къахьегаш йола Эгиев Султан, Грозненски маждаьтте институте цхьоалгlачу курсе тlедирка дешаш йола студентка Полтарак Елена, кхыберш. Дуьххьара кхаж тоссаш болча царна делер эхаш, цар вахар ирaзе хилар лоьш лоьца боккхаш доьла дешаш тlедола открыткаш.

— Укх шера дуьхьаша кхаж а тоссаш СССР Лакхехьарчу Советe депутаташ хоржарча даьккъе лоацаш я со, из боккъо сонна еннай СССР-е кердача Конституце, — аьлар моды Цlен мастера Хасанова Зояс. — Со ирaз долаш йоаpа! аз хlара берайтта шу мел кхьачачунна хоржамашна даькъа леца боккъо еннача башка-диьнча мехка со лаьш хиларах. Аз доккхал а деш кхаж тосс СССР Лакхехьарча Советe депутаталла харжа кандидаталла оттабьрашта тlехь, аьнна урна чу Іочутос Зояс шийн бе довзие бюллетенаш.

— Советски нех ирaз долаш машарен бахар лоеш кхаж тосс аз, — аьлар Эгиев Султана.

Укхаза кхаж тоссаш берашта юкъе эттара къьнагlчерех цhі вар дехкьа итт шерага кхоачия летташ вола Игольников Степан Максимович. СССР Лакхехьара Совет хоржаш дола ер шу бера шу еннe цlи тилла дь, цудухьа вай къона тlехье сигала тlема доxи доацаш, машерча вахара, ирaз долаш кхар лоьш кхаж тосс аз тахан, — аьлар Степан Максимовича.

Номер 15 йолча хоржамийн участка беррига кхаж тосса бенаш вар 1503 харжархо волча дийнахьа цхьайттаlагlчох аз доалача хана кхаж тесса чакхьаьнaвар 1100 гаргга харжархо. Делкъал тlехьагlа диъ сахьт доалача хана укхазара беррагаш а кхаж тесса чакхбьлар. Харжархошта концерт оттадир № 11 йолча школа дешархоша.

Б. ДОТМАРЗИЕВ.

Город Грозверча № 34. йолча хоржамийн участке эттара хьалха кхаж тессар граждански а Сийлахь-боккхача Дай-мехка а ветерана Зинченко Семен Георгиевича. КъьнагІйолча харжархоех цаІ волча цунна эзаш дуц лоаца бьаькхар агитатора Васильева Юлия Никитичнас.

И. ПЛИЕВА сурташ.

Барт-уйла цаl йолаш

Грозненски кооперативни техникуме СССР Лакхехьарча Советe хоржамаш даьхо дийнахьа хиина митинг хьайийлар цигарча № 39 йолча хоржамийн участка председатела, техникума директора Вясчеков Александр Ватарфиевича. Цо белгалдаьккхар, хlензара хоржамаш шийн къьостта лоархlам болаш хилар. КПСС XXV съезд хиначул а СССР Керда Конституци тlайнцачул а тlехьагlа эттара хьалха деш хиларца.

Лоацца митинг чакхьаьначул тlехьагlа Іуйрийна нийсса ялх сахьт даьлча кхаж тасса болалу харжархой. Эттара хьалха урна чу бюллетенаш Іочуйох и 8 т Къахьегама Цlеча Байракха кавалера, Грозненски локомотивни дево хьалхалаттача машиниста Селедников Борис Николаевича, дуьххьара кхаж тоссача кооперативни техникума кхоалагlча курса дешархочо Бемоев Валере.

Мs - дарра аьлча, 11 сахьат даьнача хана цу участке чубоагlача 2673 харжархоех беррагаш хlана бац аьшкараш кхаж тасса баьлар.

Хьалхха белгалбаьккхаб укхаза цамогаш е кхыча баьханех хоржамийн участке хьабаьхна могаргдоаца нах а эттара хьалха кхаж тоссаргбараш а. Берайтта шу даьннарех укхаза 73 саг ва. Эттара хьалха харжархой декхар кхоачашдеш болча царна из ди дицлургдоаца хьалаш кийчдьдар. Царга хьийтар лаьрхlа йола приглашенеш, хlаьта хьанхачьача эзаш луш белгалбаьхар.

Актови зале харжархошта гойтар художественни самодеятельноста концерт, тайп-тайпара фильмаш.

С. ШАБИЕВ.

Дика кийчбенна СССР Лакхехьарча Советe деча хоржамашта накъабаьхнар Нохч - ГІалгІай педагогически училищерча № 33 йолча хоржамийн участка комисси а агитколлектив а. Цу участкана гонахьа баьхача нах 4 марта, цхьа бартцхьоагlо йолаш, кхаж тессар коммунистийн парте боацарийн блока кандидаташта тlехьа.

СУРТАШ ТlА: лакхерчун тlа шоана гу цу участке кхаж тасса ена къона харжархо Евлоева Радимхан. Цунга бюллетенаш дlалуш я хоржамийн комиссе член Исмаилова Малика Хасмагомедовна; (лохерчун тla) Дуьххьара кхаж тоссаш йола Дикаева Хьава урна чу бюллетенаш Іочуйохкийташ я.

СИЙРДА КХОАНЕ БАХЬАН ДОЛАШ

Вай мехка массала а доккха цlей хиина, массане даькъа лоацаш чакхдеал хоржамаш. Иштта бозаме, беррагача харжархоши даькъа лоацаш СССР Лакхехьарча Советe депутаташ хоржаш самардийнахьа, 4 марта, кхаж тессар Назранерча № 13 йолча хоржамийн участкерча харжархоша а. Укхаза кхаж тоссаш ба Г. Ахриева цlерагlча «Электроинструмент» завода, трикотажни фабрика болхлой, № 14 йолча профессионально-технически училища хьехархой.

Іуйрейна ялх сахьт даьлча хоза кийчъьйча агитпункте шоай граждански декхар дlадала хьаьха болабелар участкана гонахьа баха нах. Царех цаl ва хlанз пенсионер, 1926 шера денз КПСС член вола Салтаманов Саlадала Махьмад.

Вай хоржамаш капиталистически мохкашкарчарел оалантара денз эрташ да.— йоах Саlадалий Махьмада. Вайцига пачхьалкхенна доал деча хорж болхлой, колхозхой, интеллигенце вихалаш, къамий белгалонаш юкъе а ца кхухьаш. Цудухьа дукха хa дlалхача къоанопа, хьалхара кхаж тоссача кагийча наха хьамсарча вай парте политикана дег тlapa мутlахьа боача, СССР Лакхехьарча Советe депутаталла хоржачарна шоаш чlоагlа ральз болга дlагойт тахан.

Къахьегама, парте ветерана уж дешаш чlоагlдеш дар къонача харжархочо Мальковa Ольгас даь къамаьла:

— Тахан со хьалхара кхаж тоссаш я, — йоах Ольгас. — Сона из йоккха сийле я. Хlана аьлча, СССР Лакхехьарча Советe хул уж хоржамаш. Дунен тla массаха машар латтара, вай ноаной шоай берий иразах кхера бехаргбоацаш хилийтара тlехьа кхаж тосс аз.

Дийнахьа шийтта сахьат доаллаш 91 процент харжархой кхаж тосса баьнабар. Цар шоай кандидатех чlоагlа тешам боллар да из.

К. МАРЗИЕВ.

КХОАНЕН ТЕШАМ

Са белгало йоалача хана № 7 йолча поликлиникерча шоай 29-ча хоржамийн участке хьаха болабелар Грозне 3-ча микрорайоне бахаш бола харжархой. Укхаза дерригa а кийча да кхаж тассаре. Хоржамийн комиссе председатела трамвайно-троллейбусни управлене мастера В. М. Морозовас шийн гlончашца харжархой зале чуьхьех.

Эттара хьалха кхаж тосс пенсионеркас М. Е. Калининас, 7-ча поликлиника партийни организаце секретара заместитела хирурга Я. Н. Газаряна. Хьалхарчарна кхаж таса вена Сийлахь-боккхача Дай-мехка тlема доакъошхо пенсионер Торнев Мусе Мусост а. Тlема Іазапах бизза чам баьккха волча цо йоах:

— Наьла эттара дезагlа дола хlама машар ба. Коммунистически парте, Советски правительства дерриге а ду дуне тla машар чlоагlбара. Цудухьа вай кхоане сийрда хургхилларех болга тешамца, парте чура а арахьара а политика йиза хьаллоацай кхаж тосс аз.

Делкъа ха халалехьа дукхагlбоза нах кхаж тесса баьлар. Харжархошта лаьрхlа концерт оттадир.

С. ПАРЧИЕВ.

НОВ. В. И. СОМИКА НОХЧ-ГІАЛГІАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТА ПРЕЗИДИУМА СИЙЛЕН ГРАМОТА ЯЛАРАХ ДОЛА

НОХЧ-ГІАЛГІАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТА ПРЕЗИДИУМА

УКАЗ

Дукхача шерашка республика мехкдаьтта промышленносте беркате болх барах, общественни балха хьинаре даькъа лацарах, вахьта дийнахьа денз шовзткъе итт шу дизарца дувзаденна Нохч - ГІалгІай Автономни Советски Социалистически Республика Лакхехьарча Совета Президиума Сийлен грамота лойла Сомик Виктор Ивановича — «Грознефть» яхача мехкдаьттен газ йоахача управлене начальника.

Нохч - ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета Президиума председатель **Х. БОКОВ.**

Нохч - ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета Президиума секретарь **Н. ПРАВЕНЬКИН.**

г. Грозный.
1979 шу, 2 март.

НОВ. Ю. В. КУЗНЕЦОВНА НОХЧ-ГІАЛГІАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТА ПРЕЗИДИУМА СИЙЛЕН ГРАМОТА ЯЛАРАХ ДОЛА

НОХЧ-ГІАЛГІАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТА ПРЕЗИДИУМА

УКАЗ

Дукхача шерашка партийни органашка беркате болх барах вахьта дийнахьа денз шовзткъе итт шу дизарца дувзаденна Нохч - ГІалгІай Автономни Советски Социалистически Республика Лакхехьарча Совета Президиума Сийлен грамота лойла Кузнецов Юрий Викторовича — КПСС Октябрьски райкома хьалхарча секретара.

Нохч - ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета Президиума председатель **Х. БОКОВ.**

Нохч - ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета Президиума секретарь **Н. ПРАВЕНЬКИН.**

г. Грозный,
1979 шу, 2 март.

ДИКА КИЙЧБЕННА

Наьсарен районе эттара йоккхагlа йолча юртех цаl я Наьсар-Керте. Цудухьа СССР Лакхехьарча Советe хоржамаш дара кхоъ хоржамийн участов яр укхаза.

...Массанахьа хоза, цlена я, локташ музыка я.

14 хоржамийн участок. Ялх сахьат доаллаше кхаж тасса урнана тlаьода граждански тlема шерашка цlе партизан хинна 1882 шера ваь Джабагиев Увойса Бийси.

— Іалаьмате дог гlоадьнна тосс аз тахан кхаж, — аьлар цо. — Дунен тla цlаккха ца хиннача тайпара гlоза вахар да вай дар. Укх иразеча вахарга кхача гlерташ хийла цlий Іомехкадаьд вай, хьинаре къахьийгад. Цудухьа массанахьа машар хилар деза вайна. Социалистически Вьетнама дуьхьала Китая яь агресси ла метаргйолаш яц. Берий, боккхача наьха, кхалнаьха Іомехкадеш дола цlий кхаlеттаде дезаргда зулмхой. Дунен тlарча къахьегама халкъаша кхайнадеш дола наlалт гlоргда царех. Советски правительства заявлени дег тlapa хьал а лоацаш, аз а ях китайски агрессорешка:

— Дlаьхе шоай бlеха тlоамараш социалистически Вьетнама тlера!

№ 16 йола участок. Ялх сахьат доаллаш эттара хьалхара кхаж хьаьц цlеча партизана, граждански тlема доакъошхочо, Цlеча Байракха орденa кавалеро, 1899 шера ваьча Ильясов Шалтуба Золторочо.

— Цlийца дьыкхад оаха, хьаларца чlоагlдаьд советски Іаьдал, — аьлар Золторос. — Дерригача дунен тlарча къахьегама саг а йовзаш цо лоархlаш я вай социалистически Даьхе. Цу гlулакхах аз доккхал а ду. Вай Даьхе, вай бераш тlехьа тlайоагlаргйола тlехье ираз долаш, тоший тахан ца хозаш хьалхуалга лоеш тосс аз ер кхаж.

Дийнахьа шийтта сахьат далалехьа партена, цун политика мутlахьа а болаш, хьинаре къахьегаш Даьхен боахам алсамбаккха дагабоалаш кхаж тесса баьлар Наьсар - Кертера харжархой.

Бек АБАДИЕВ.

СССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕ ХОРЖАМАШ ДАРА ЙОЛЧА ЦЕНТРАЛЬНИ ХОРЖАМИЙ КОМИССЕ

Кlирандийнахьа, 1979 шера 4 марта Советски Социалистически Республикай Союза Лакхехьарча Советe хоржамаш хилар.

Цу дийнахьа Москве Союзий Цlагlа лаьвнача СССР Лакхехьарча Советe хоржамаш дара йолча Центральни хоржамий комиссе заседание дийцар мехка хоржамаш дарах дола дош.

Ерригача Советски Союзе моттигерча хьвах Іуйрийна 6 сахьат даьлча денз сайрийна 10 сахьат даллалца хилар хоржамаш.

Центральни хоржамий комиссега кхьачача даннегlа дийнахьа 12 сахьат даьннача хана кхаж тесса баьннабар 86,20 процент харжархой, хlаьта сайрийна 6 сахьат доаллаш 99,58 процент. Сайрийна 6 сахьат даьннача хана кхаж тесса баьннабар РСФСР-е — 99,34 процент харжархой, Украински ССР-е — 99,91 процент, Белорусски ССР-е — 99,81 процент, Узбекски ССР-е — 99,90 процент, Казахски ССР — 99,89 процент, Грузински ССР-е — 99,85 процент, Азербайджански ССР-е — 99,99 процент, Литовски ССР-е — 99,86 процент, Молдавски ССР-е — 99,52 процент, Латвийски ССР-е — 99,51 процент, Киргизски ССР-е — 99,94 процент, Таджикски ССР-е — 99,63 процент, Армянски ССР-е — 99,78 процент, Туркменски ССР-е — 99,72 процент, Эстонски ССР-е — 99,77 процент.

СССР Лакхехьарча Советe даь хоржамаш массанахьа а дика вlаштlехьдахьа, харжархоша доккхача политически хьинарца даькъа лоацаш чакхдаьлар. Цар хьахьенхар партен халкъен йохаргйоаца цхьоагlо, социалистически демократе котало.

(ТАСС).

СССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕ ХОРЖАМАШ ДАРА ЙОЛЧА ЦЕНТРАЛЬНИ ХОРЖАМИЙ КОМИССЕГА

Тахан, 4 марта, Советски Социалистически Республикай Союза Лакхехьарча Советe хоржамаш деча дийнахьа оаха, «Салют-6» — «Союз-32» командира Ляхов Владимир Афанасьевичеи бортинженера Рюмин Валерий Викторовичеи граждански доккха декхар а лоархlаш дерригача советски халкъаца цхьана кхаж тосс коммунистийн парте боацарийн блока кандидаташта тlехьа, вай духхахдlайх йолча Коммунистически парто хьалкъалерча чурчеи арахьарчеи политикана тlехьа.

Сигала лелаш оаха Центральни хоржамий комиссега дехар ду тха кхажмаш гор. Москва Бауманск хоржамий округе гlолла ССР Союза Лакхехьарча Совета Союза Советe хоржача хьалхарча кандидата Советски Союза Коммунистически парте Центральни Комитета Генеральни секретара, СССР Лакхехьарча Совета Президиума Председатела новкъоста Леонид Ильич Брежнева тlехьа тайсача кхажанех дlатоха.

Оаха иштта дехар ду Московски городской хоржамий округе гlолла Къамий Советe хоржача КПСС ЦК Политбюро члена, СССР Министрий Совета Председатела Алексей Николаевич Косыгина тlехьа кхаж тессараш тхо лаьрхlа.

«Салют-6» — «Союз-32» яхача орбитальни комплекса командир **В. А. Ляхов.**

«Салют-6» — «Союз-32» яхача орбитальни комплекса бортинженер **В. В. Рюмин.**

ДЕ ДЕЗАЧУН ПРОГРАММА

Вай республика къахьегамхоша хьаллоац новкъоста Л. И. Брежнева харжархошта хьалхашка даь къамаьл

ХЬАЙБАШ ЛЕЛАДЕРАША МОГАДУ

Москве Бауманск хоржамий округерча харжархоща укх деношка вlашагlкхийттача нов. Л. И. Брежнева даь къамаьл дуццаш собрани хилар Грозненски района «Октябрa 60 шу» яхача совхоза хьайбаш леладерий коллективе.

Доярка, бежа Іушта, Іаьсий леладераша нов. Л. И. Брежнева къамаьл хlадовзайтар совхоза парторганизаце секретара Юсупов Саид - Махьмада. Собрание хьайбаш леладерий цlерагlа къамаьлаш дир фермай бригадира нов. Умарова, Зеннева, профсоюза болхлой комитета председатела нов. Н. Исаева. Хьайбаш леладераша боккхача тешамца лаьдийгlар къамаьлаш даьчарга, кlоаргга къоабалйир Коммунистически партен Советски правительства чухьара а арахьара а политика, шоай балха программа а лаьрхlа тlайнцар нов. Л. И. Брежнева шийн къамаьлаца харжархошта хьалхашка оттадаь декхараш.

Дlахо вай Дай-мохк хозагlа хилийтара, цун низ чlоагlбара шоашка доагlача даькъа дикагlа къахьега дош деннад хьайбаш леладераша.

Хаддаш аьлча, хlара шие дийнахьа совхоза йиъа ферме тlаьхеташ йоа шура 850 килограммаш кlеайтагlа ца хилийта лаьрхlад.

Н. ЕЗИКОВ, «Октябрa 60 шу» яхача совхоза директор, Грозненски район.

МАШАРЕРЧА ВАХАРА

Дегlаахара шераш. Цу дешашца ма-дарра чулоац хоржамашкара хоржамашка вай долхача шерашка вай сийлахь - йоккхача Даьхена, Коммунистически партена гонахьа айкха кхотаденна доаллача советски халкъа карагlдаьннача доккхийча толамий маlан. Из кхы цlаьккхаза къаьгга кхетадир аз Москверча Бауманск хоржамий округа харжархошца хиннача шийн вlашагlкхетаре КПСС ЦК Генеральни секретара, СССР Лакхехьарча Совета Президиума Председатела новкъоста Л. И. Брежнева даьча къамаьлага ладувгlаш.

Дlадаха шераш эзкъа довнзар тха института коллектива а. Цун Іилман балхахоша тlатеlла къахьийгар советски халкъа барттайнача дезала цхьа дакъа долча Нохч - ГІалгІайчен историе, метта, литература оагlоваш, социологически проблемаш тохкаш. Цу шерашка института яздаьд тайп-тайпара монографически балхаш, кийчваьв цхьа иттех Іилмай кандидат. Тlехьа тlайоагlача хана кхы а дикагlа къахьега уйла-нигат долаш беррагача советски наха санна 4-ча марта кхаж тессар оаха.

Х. АКИЕВ, Нохч - ГІалгІай историе, филологеи социологеи Іилмай - тохкама институте Іилман балхахо.

Интернациональни доттагӀаллин чӀоагӀдеш

ДОТТАГӀЛЕНЦА БА ВАЙ НИЗ

Къахьегахошна интернациональни патриотически кхетам баларец из гӀулакх тоадарец дешашта массаза а теркам тӀадоаттабу Сунженски районни партийни организаце. Районе вахаш, деш, къахьегаш 60 эзарел совгӀа саг ва. Уж ба — нохчий, гӀалгӀай, эрсий, хӀирий, гуржий, эрмалой — 20 совгӀа къамех бола нах.

Интернациональни кхетам луча дика пайда а эцаш тайп-тайпара йола формаш лелаю оаха. Цу формашна чулоац юрта боахамех промышленностех къахьегаш йола коллективаш, дешара заведенешка бегӀараш, кхыбараш.

Иштта интернациональни кхетам луча бизза пайда эц массови информаце средствех къамаьлаца еча пропагандахи агитацехи. «Знамя труда» яхача районни газета оагӀонаш тӀа, районе еча радиовещане тӀолла партийни, советски, боахама кулгалхоша дувц къахьегача коллективаша даьхача толамех, дӀайовзийт къалдалеттачар опыт.

Интернациональни кхетам балара хьадда болх беш я «Знание» общества районни организаци. Лектораша интернациональни темах лаьца 685 лекци йийшай 1976 шера, уж дикка дукхагӀа я 1977 йийша хиначарел. ДукхагӀа хилараш совгӀа, идейни чулоацам а кӀоаргагӀа ба цар, райондерча вахарех лаьца масалаш а кхуьлаш нах тешабеш хул цар чулоацам. «Путь к коммунизму» яхача колхозе, Серноводски юртбоахама техникуме, № 2 йолча Ассиновски юкъерча школе, кхычахьа йолча «Знание» общества юкъаринцарча организацешка дика лелабу из болх. Интернациональни кхетам луча дикагӀа болх беш бола лектораш ба: Карабулакски № 1 йолча юкъерча школа хьехархо — А. Н. Михайлова, Серноводски СПТУ хьехархо — Х. К. Исмаилов, Серноводски юртбоахама техникума хьехархо — Х. Д. Сардалов, райбольницера лор — Д. Д. Бештоева, мехлесхоза инженер А. У. Цороев, кхыбараш.

Нах шоай къам санна хьмдараш а дезаш лоархӀаш хилийтара тӀеберзабаь беш бола болх айхха бувзабенна ба нравственни, эстетически, атеистически, кхыча дешаеща. Кхетама балха хӀара форма шоайла ювзаенна а цхьа декхар кхоачашдеш а я. Вокхьоаца вола интернационалист а патриот хила йиш яц, нагахьа санна цо халкъа къахьегама а тӀема а сийлен традицеш ца лоархӀа. Интернационалист хила йиш яц нравственность йоацаш, кӀоанга дийша, даьлах тешаш волча сагах. Цудухьа интернациональни кхетам луча хала юкъьанцарча партийни организацешна атеистически пропаганда лелаю, теркам, тӀалоаттабу политико - массови культурно-массови балха.

Иштта, дика болх дӀаштӀехьбаьнкхача «Победа» яхача колхоза, Нестеровски юкъерча школа, «Ассинский» совхоза, Карабулакски № 1 йолча юкъерча школа партийни организацешка дикка опыт Ӏоалай.

Кагирхошта интернациональни кхетам луча чӀоагӀа лоархӀаме да боккхагӀчар тӀемсн къахьегамой традицеш ларде а лувцаш болх вӀаштӀехьбаккхар. Дикача традицеша кагирхой нравственно а культурно а детӀабоалабара гӀо ду, уж Ӏоалабу боккхагӀчар сий де. Уж лархӀа.

Дукха болх бу «Путь к коммунизму» яхача колхоза партийни организаце (секретарь йох. Х. А. Ибрагимов) интернациональни болх тоабеш, парте, комсомола, тӀемен къахьегамех ветеранийн кагирхойн каст-касте вӀашагӀкхетараш чакхдоахаш.

Тиъо шу совгӀа да а колхоза радиоузло хӀара дешка болх бу. Микрофона хьалхашка къамаьлаш деш хул култалхой, колхозхой, юртара интеллигенци, къахьегама ветеранаш. ТӀа-тӀа дукхагӀа хул художественни самодеятельноста довкъошкой. Шоай саьгердаме программаш цар каст-каста гойт кхашка, фермашка.

Юртарча нахаца каст-каста вӀашагӀкхет Заслонова Константина соединенена хиннача Чапаева цӀерагӀча партизански отряда командир хинна, хӀанз колхоза боахама заведующи вола Нечаев Василий Евдокимович. ТӀема традицеш хьнкаре дӀайовзийташ ва колхоза электромонтер М. И. Яценко. Михаил Иванович чакхваьнкав Халхин-Голе, Испане, берригача Сийлахь - боккхача Дай-мехка тӀема тӀа гӀолла. Шоаш къамаьл деш цу шиъне массеза а болгадоах, советски наха бодаргбоаца низ, барт-цхьоагӀо, цар доттагӀала хьисапе дӀахоа лоаттаду гӀулакхаш йохаргӀоацача пролетарски интернационализма дарда тӀа латташ хилар. Интернациональни кхетам луча хана лелабе боагӀача тайпара лелабу унхаза Ӏалман - атеистически болх а. Наха кхетаергйолаш, чулоацам кӀоарге болаш дыно духьалара лекцеши беседаш ю Нестеровски юкъерча школа директора Х. Т. Хашиева. Дынах лаьца къамаьл деш цуя реакциони чулоацам дьхьоклаш, моттигера масалаш кхуьлаш болх бу станички Совета председатель волча нов. Д. Х. Мейриева а. Шера радиовещане а телевидене а гӀолла къамаьл деш нов. Мейриева гӀалгӀай мотт бувц, цо вовкъостая ду лздуьтӀараштa дуцача деша чулоацам дикагӀа кхетебайта.

Колхоза партийно ше беш бола интернациональни болх эггара хьалха къахьегама коллективашка гӀолла чакхбоах. Къахьегама а общественни дисциплина телхаварашца цахаддаш къовсам лоаттабу. Къахьегама коллективашна вӀашагӀкхехнача советаша харцахьа вехнар кхетаву, новкъостаща дӀахойт дисциплина телхаерешца машар хургбоацилга.

Дукхача къамех болча наха хьнаре къахьегаш бола из боахам районе лаьтта ца Ӏаш, ерригача республике а хьалхалаттачарех ба. Барт тайна, цхьоагӀо йолча колхоза коллективо хӀара шерашка дика хьоахаш доах. Масал гойташ болх бу № 3 йолча шурий товарни фермо. ХӀара беттача Ӏаттагаре шура яккхара тӀамийца хинна социалистически декхараш толамца кхоачашдаьд укхаза. ХӀаьта Астамирова Аьсета хӀара ше кхоабача Ӏаттагаре 5223 килограмм шура яьккхай. Цул дикагӀа хьокхам вай республике бац.

Кавказ фашистех мукъаьнккха 35 шу дузаш интернациональни тӀема - патриотически кхетама болх тоабера лаьрхӀа 1977 шера сентябре бетта Александр Невски орден лоайн хинначӀ гвардейски 25-ча полка ветеранаш хилар районерча дуннхача къахьегама коллективашка, школашка. Советски бӀухой денахах, майралах дийцар цар задуктӀараштa.

Вахаре керда советски обрядаш кхьачхуваш дукха болх бу Серноводске. Цу гӀулакхна оттаь мероприятех чакхйоахача хьмаре дахьа лоаваш я Серноводскерча культура ЦӀен директор Альмурзиева Зара. Дукха къахьет цо из болх дӀахьоргбола нах хьалохаш, актив вӀашагӀоллаш. Сийлахь-боккхача Дай-мехка тӀем тӀа турпала гӀулакхаш хараргӀдийначa Мазаев Маташа хетадаь улица цӀей деззар. Цу дийнахьа Серноводске гулбеннабар турпалхочун веккарий, гаргара нах, цунца цхьана тӀем тӀа хинна нах, бераш, студенташ, боккхий нах. Митинг а нь Маташ вахача цӀен пена тӀа мемориальни улг чӀоагӀдир. ХӀанз из цӀа дагӀача улицах а цун цӀи тилла.

Серноводскерча культура ЦӀен агитбригада хул доттагӀлен сайревш кийчъеш, гота хьалхара боал баккхара, хьунхьана цӀейш деш, Советски Эскаре гӀулакх де болха кагирхой наькъбоахаш.

Районе кхетам балара бер кете гӀулакх а лоархӀаш чакхйоах бахача наьха сходам. Соахка декабрь бутт чакхбоалаш Серноводске хиннача сходе дийцар общественни порядок телхаечарца, дыне гӀулакхаш хьахьедечарца цӀанхаштта къовсам лоаттабе беза, яхаш. Цу тайпара сходаш хилар Алхасте, Карабулаке, Нестеровске.

Массехк шу даьнад «Победа» яхача колхоза къахьегамхоша болгараша доттагӀал леладу.

Колхозникашна райцентра парке шоай чоттах мраморни памятник оттадьд 1919 шера белогвардейцашца латаш Сунже веннача революционера - интернационалиста, болгарски коммуниста Тодор Бандживена. Болгарски Халкъа Республика хьахинна да дезден хӀара шера Т. Банджиева памятник латтача районерча къахьегамхой митинг хул.

ХӀаьта а ала дезаш да, интернациональни кхетам луча районе хӀанз а кхоачамбоацараш а долга. КӀезига мероприятеш чакхйоах цу дешах лаьца ХХ-ча партсъезда цӀерагӀча, «Восход», «Заветы Ильича» яхача колхоши парторганизацешка. КӀезига еш укхаза вохнийн гӀалгӀайн меттала лекцеш, докладаш. ХӀаьта лакхе цӀераш яхача юрташка болаш ба дынах теша, общественни порядок телхаю, кхыдола харцахьара гӀулакхаш леладу нах.

Идейно - кхетама болх дӀахо тоабе лерхӀ парте районно. Кхоачамбоацараш дӀадахара тӀаерове даьрхӀа мероприятеш оттаьй.

А. БУЗОВ,
КПСС Сунженски РК агитаци пропаганди отдела заведующи.

Кхоачамбоацараш децаре

«Малгобекнефть» НГДУ машиннаькъа цеха болкло се хилорех сона лоа тхоашта хӀара дежа вахтови болх дойн пассажираш дӀа-юха кхуьлача поиштарле ен дола дешаех лаьца дийца.

Эггара керттерачуэгара машиннаькъа цеха тига службагера дӀадолалургда вай. Белгалданнха доагӀа, цу служба кара ялх тепловоз ба, царех кхо тепловоз вахтово-пассажирски поездаш дӀа-юха кхуьлаш ба, хӀаьта кхоъ ремонта технически гӀулакх дечеи латт, хӀаьта царех цаӀ даим кийча а болаш резерве латташ хила беза, нагахьа кхаьнех цаӀ боxе цун когаметта болх бе дӀаболалургболаш. ДӀадахача шерашка цу хьакъехьаре гӀулакхаш дикагӀа дар тха укх шерарчул. Тепловозашта ремонт еш йола болхлой бригада шоашта хьалхашка оттадаьча декхарех дика лоархӀайора. Тепловозаш кӀезига доцар, цудухьа нагахьа мара нийслацар поездаш сеца латташ гӀулакхаш.

Хьалха нийслуш хинна ледарлонаш хулар запасной двигателаш ца хиларах, хӀаьта хӀанз тиръеннача гидропередачас еш ледара оагӀонаш гучаювлайт. Аз хьалха ма-аллара двигателашца нийслуш йола халонаш геттара кӀоаргъелар. Поршнеш чӀоагӀа тишъялара тхона наькъала нийслуш дола дизельни доагор дукха доадайтар.

Цу гӀулакхо чӀоагӀа тӀехьатеттар тха предприяти. НГДУ предприятешта юкъе эо дечарех хилар из. Дукха ха яьккхар оаха цу хьала тӀа, города цхьацца йолча предприятей гӀонца массехк двигатела капитальни ремонт яйттанча. Дика гӀулакх дар тхона Малгобекски УБР. «Малгобекнефть» НГДУ оаь цӀена двигатель бенна.

Дизельни доагора тонна паччахьалнхен нах 267 сом ба, хӀаьта балха цхьан сменагӀа 100—120 килограмм доагор доаду. Цунах хьахуй - ах из ае. ТӀаккха тха машиннинъ дӀа а хӀана къоелац аьле селла халача хьалаш тӀа отт. Из гӀулакх тахна дераа. Тирка довкъашка уллача МагӀалбике бахача нахa фу де деза машиннинъ дӀакъайлача. Тхо духхьала пассажираш дӀа-юха кхейла Ӏац, оаха болхлой а ма-кхуьлий. ХӀаьта дукха ха йоацаш деррига Тийрва доьзагӀа цхьана хӀа бейбар. Автотранспорт дӀа-юха ца йоацаш сецайр, балха а шоай кхыча гӀулакха а болха нах духхьала поездаца мара бала йиш йоацаш бисар. Из сенна хьал эттача поездаш ца хаддаш дӀа-юха лелийта Ӏадашде деза.

Кхы цхьаькха кхоачамбоацар а да нийслуш. Из да гидропередачани соана латта редукторе каст-каста йохаш хилар. Цул совгӀа, тха цхьан тепловозагта 16 эзар сом додаш йола капитальни ремонт яйтачул тӀехьагӀа нийслу цу тайпара гӀулакх. ХӀаьта капитальни ремонтера арабаьннача тепловоза дизела выхлопной коллектора чу гӀолла дизельни доагор арахьувсаш моттигаш а нийслу, цу гӀулакхо чӀоагӀа цатоаваш ду пассажирашта доагорах хьаухача хьажапа, тӀера бердаш бӀехдарца. Машиниста цар дов деш моттигаш нийслу уж бехке ба моттиш.

Уж кхоачамбоацараш нийслушехьа а ма-мотта дикагӀа къахьега гӀерташ шоай балха тӀа толамаш доахаш хьайоагӀа машиннаькъа цеха коммуниста, къонабарий хьехамчас мастера Владимир Иванович Меркова кулгалдечa тепловозий служба коллектив.

Шоай дикача къахьегамца белгалбаьнна ба укхаза машинисташ, къахьегама ветеранаш В. М. Клячков, Г. П. Цветков, царел тӀехьа ца биса гӀерташ къахьегаш ба цар ученикаш Яндырбаев Салман, Баиев Расул, Мерков Виктор, иштта кхыбараш.

Тхоай балха мел тхо тӀера хилча а ма-барра дӀабодаш из духьала довкъарневаш нийслуш хилча. Иштачарех да машиннаькъа полотно ерриге а пайдане йоацача кхачар. Цо поездий скорость лагӀъю, балха боахараштa а шоай гӀулакха боахараштa а тӀехьабоахаш цатоаваш ду.

МагӀалбикерча машиннаькъа тӀа нийслуш дола кхоачамбоацараш дӀадахара гӀо дича баькъаь дар халкъа депутатий городской исполнительни комитета а де доагӀача кхыча организацешка а.

М. ГУНОЕВ,
«Малгобекнефть» НГДУ машиннаькъа цеха тепловозий [illegible].

СССР Лаьмехьарча Советех хоржамаш хулача дезача цӀейна сийленца вахьабаларa доккхий декхараш тӀайцадар Грозненски маькка комбината болхлоша. Шарра социалистически яхь а йоаржаь хьнаре къахьегарах хадал къалха, 27 февралe, валовой продукци арахецарах из маькхала яккхаран шин бетта план кхоачадир цар. Паччахьалкхен планал совгӀа кийч а я, маькхала яьккхар 15 эзар сома маькха товарни продукци. Къахьегама овсарле соакха хьалхарча шин бетта хиначул 4,5 процент лакх а я, цун чотах кийчъяьй комбината коллективо планал совгӀа ара мел хийца товарех продукци.

Зехьа бедах йоа ца ирах духхьал шин бетта кхоадир 4 тонн хьоар. Шоай къахьегамь толамаш комбината болхлоша хетаду хоржамаш хулача дезача цӀейна.

МАССАЗА А ЯХЬЕ ХЬАЛХА ЛАТТАШ БА

Цехашта юкъе яьрнача яхье хьалхара моттиг а йоаккхаш, шин бетта задамел совгӀа хьо тони кондитерски изделеш арахийцай вафельни цеха коллективо. Укхаза хаддаш социалистически яхье хьалха а латташ, шоай новкъостaшта хьокхам телаш ба резчица Мутухова Соадет, намазчик Кабаненко Раиса, кондитераш Выбиванова Татьяна, Верхотурова Татьяна, Ахмадова Лейла, мастер - Комарова Нина, пекарь Дадакаева Тумиша. ХӀара сменагӀа нормаш 110—115 процент кхоачаюь цар.

СУРТА ТӀА: (аьрдехьара аьттехьа) мастер Н. Комаровай пекарь Л. Ахмадовай кийчъю продукци дикагӀа хилийтара датабоалаш ба.

И. ПЛИЕВА сурт.

ТӀем тӀа санна къахьегаме а

Сийлахь - боккха Даймехка тӀом хьайнача хьалхарча деношка гӀаьрехочунна дуьхьала лата вахар тӀехьу мара даланза вола Соболев Дмитрий Федорович а.

ЦӀаьхха тийшачӀа балхах тӀом хьоабаь моастагӀа Советски Союза дукхахча городашка кхаьчар. Гитлеровски командоване цӀаьхха Къилбаседа-Кавказ дӀалацара план оттаьяр. Лира тӀом НохчГӀалгӀайчен доазон тӀа а кхаьчар. Майрали денали гойташ летар МагӀалбике лаьттача тӀем тӀа советски бӀухой. Царца вар хӀанз Грозненски мебельно-хьун хӀамаш еча «Терек» производственни объединене фанеровально-заготовительни цеха станочникий бригадир вола Соболев а.

Къаьстта белгалъяьлар цун вахаре 1942 шера гуйре. Фашистски гӀаьрахой шоай болча низаца советски халкъ хӀаланде гӀерташ, хьаьрбаьнна тӀалаташ бар. ХӀаьта вай правительствас цхьа гӀа а тӀехьашка ма бала яхаш тӀахьехар советски бӀухой. Иштта, чоалхаре эттача хьалю дот уроттадир эӀамигача сага. Из цу гураьха КПСС мутӀарашка дӀанийцар.

ТӀема хьалаша дага доецача кхоачавора. Иштта кхаьчар Дмитрий Федорович «ЗӀамигача лаьтта». Эггара хьалхаре десантникаш цига Ӏобесса ворхӀ ди даьлча кхаьчар цига Соболев оруде командир хинна № 176 йола стрелкови дивизи.

— Адамлена йицъьла йиш йоацаш ха яр из. Аз бӀарлаш дӀакъайлача ма-дарра духьала отт сона из сурт. Вакъда, къаьстта белгалдаьлар «ЗӀамигача лаьтта» тӀа дени буси цӀаккха ца хадаш фашистски гӀаьрахоша бомбаш йийтта ворхӀ ди. Лаьттан хӀара квадратни метра тӀа дӀалаьрхӀача цхьа бомбеи 10 снарядаи кхоачаш яр цар хьатеха снарядаш. Уж цар лаьрхӀача бесса кийса дӀанхаьчача дийна адам дусаргдацар цига.», — яхаш дувц Соболевс.

Цу бирсача тӀеме тӀа санхетамчар а валка чоинаш хилар цунна. ТӀаккха госпитале моьлар. Вакъда, шийна хиначa чоаний лазар дицдеш яр шийй новкъостий болча, тӀом латтача юха ваха хинна уйлаш. Гварде старшина вага а вера шийдивизе. МоастагӀчуьна на ца йоалийташ майра летар советски бӀухой, цхьатарра ювлача йоккхийча тоашна юхаеттар гӀаьрахо.

Вакъдолчо эзею къоал, иштта хӀалакир фашистски гӀаьрахо цига а. Боккъоача «ЗӀамига лаьтта» Таманскии ахгӀайре а тӀехьа моастагӀчох ӀоцӀехьаьлцца цига кийр Соболев.

Цхьабаьнда, тӀом цунна цига чакхбалинзар. ТӀом беш уж кхаьчар Чехословаке. Боккъоаца Прага гӀаьрахоех ӀоцӀехьаь дӀалца цига хилар из.

ТӀема хьалхарча денощ дӀаволаьенна на чакхбаьлалаца тӀема тӀа хиннача Дмитрий Федоровича тӀем тӀа гайта денали майрали белгал а йоаккхаш деза совгӀаташ делар. Царех я ЦӀеча Седкъа Дай-мехка тӀема I-ча II-ча степенеи орденаш.

ТӀем тӀа санна къахьегаме а шийгара денал гойташ ва Соболев. «ИйслагӀча питилетке котваьннар» яха цӀи еннай цунна дӀаяхача питилетке по даьхача толамех. 1973 шера дена коммунистически къахьегама ударник волаш хьовоагӀача цун ерригта бригада а к коммунистически къахьегама бригада.

Шоаца яхье яьнача прессовщиков бригадал вахдаш котбуваш хьабоагӀа станочникаш. Къахьегама а тӀема а ветеран волча шоай хьехамчах «Дядя Митя» оал бригада членаша. Шийн бригаде мел вола саг цо ше Ӏомавадь ва. Социалистически яхье тӀехдине толамаш дахарах «25 съезда цӀерагӀа бригада» аьнна цӀи елар бригадена.

Цхьа барта цхьоагӀон йола бригада графикал дукха а хьалхаьнна къахьегаш я хӀанз. ХӀаьта Соболев Дмитрий Федорович кхы хӀаьд ца душ къахьега дага ва дӀадо дӀайодача хана а.

Х. АУШЕВА.

УКРАИНСКИ ССР (Кировоградская область). СССР, Болгаре, Венгре, ГДР, Польша, Румыне, Чехословаке дукха эзареш болча гӀишлонхой къахьегам йоккхача йоталонца белгалбаьнна — «Союз» яха магистральни газопровод йиала лыгай.

Бероне йоккхагӀъярех йола из гӀишло — СЭВ членаш долча мехкий энергетически потенциал лакхъялар, боккъонца йола интернационализм хьахьоняш доле хӀама хина дӀаяттай.

Александровка яхача населерча газокомпрессорни станце цхьана пуско-наладочни бахках деш ба советски немецкий специалисташ.

СУРТА ТӀА: станце газ мельсан йола установке болх бе кийча я.

Р. КЛЕЙКИНА сурт
ТАСС фотохроника.

Чукотка атомни малх

Атомни электростанцешка арахецача электроэнерге производство кӀеслагӀча питилетке ворхӀазза тӀекхийттай вай мехка. ИттлагӀча питилетка АЭС миван кхы а кхоаза гарта дегӀадоагӀаргда.

Оаха хьалатох вай шу хьалха болх бе йолаенначa дуьне тӀа эггара къилбаседехьарча Билибински АЭС хиначa АПН специальни корреспондента репортаж.

...Цо вигар со е евача коридорашка, е Ӏалаьмате йоккхача чӀоагӀа тата деча агрегаташта, е тӀахьожама лампочкашца бӀетувсача управлене пульташтеи панелаштеи юкхе гӀолла тӀех а воахаш. Аз хетт: «ХӀаьта ер фуй? ХӀаьта ер?...» Воддашехьа кхо тел цо: «Из тӀехьагӀа. Керттерчунгара дӀадолалургда вай».

ТӀехьара а чудоел тхо цхьан йоккхача, яьссача вомещене. Сона хеталу: «Нагахьа санна кӀнале уж герга кӀоагаш доахкаш ецаре, футбольни тренировкана дика моттиг яр ер», аьне. Бетонни бортех тӀех а даьле гаргагӀарча кӀоат чу доал тхо.

— Укхаза дувцаргда вай, — аьлар сона хьалхашьнне веначо. — ХӀаьта хой хьона хье сенна тӀалатт? Болх беш болча атомни хь тӀа! — Борд-бордагӀа велаку, цунах со цецалара раьза а хила.

Иштта волавелар со цо ше аьннача бесса «мутӀарера атомщик» инженер Юрий Юмашева Билибински атомни электростанции йовза.

Из дуне кхоачалуча хӀана ца аьнна гаьна я. Москвера къилбаседа - малхбоале хьа бухьйилла йода Ил-18 яха самолет, хан ворхӀ аьсах тӀех а яьнна, Заполярье кӀеззигача хана мара йий а да хоаш йоалхача Чокурдах яхача аэродроме Ӏохайра. Билибино кхы а гаьнагӀа я. Чокурдахера цига дӀанакхар со шийхана дукха хӀамаш дайнача ИЛ-14 яхача самолетаца. Иъ турбина йолча шийн вешийта хьежача-м ханка урагӀа йодаш яц из. Из со а дац: боккъонца хьажа йиш я укхазерча лаьттагга.

Хьу а, нах а боаца аренаш. Тхо долха мелаза дукха хӀане а хуьцалуш хӀамб дац. Пейзаж эргайоах алхха дукхачи Ӏамашa. Цхьан хана дукха кхиастав со тундре вездеходашца а сарчийи жӀалейи поштаща а. ХӀаьта хӀанз цӀаькха а гу сона эрий Ӏалама экзотика, сарч лелардерий, чаракий, геологийразведчикий цӀимхара быт. Тешалду аз из деррига хӀанз е долаш да. Амма йолаш я. Чукотке из хьамцара а хеташ Билибински АЭС-ах оалхачa тайпара, Атомка а. Атомка — вай, замал а тӀехьаьннача шийн Ӏилма-технически «экзотикаца». Воалаш латт со сай когашта кӀал йоалдачунга, Юмашева интервью дӀаяздешехьа уйла ю аз: фу деш я - хьогӀ из, когашта кӀал?

— Хьа когашта кӀал портнега лелаш я доал дайташ йола цепная реакция, — хьахетаву Юмашева. — Доал автоматически ду, дукхаза дублированни а еш. Ерригаш а йиъ уран-графитови реактор я укхаза. Оала хьаеча электроэнерге киловатт — сахьатага дӀадодар кхоза дохагӀа да, укхаза болх беш хиннача дизельни электростанце хиннатул.

1970 шера Ӏай, укхаза дилло а хуллача тайпара, 45 градус шийла а йолаш ха яр АЭС керттерча корпуса металлически каркаса хьалхара колонна оттайр. 1973 шера хьалхарча энергоблока реактора чу деллар самолетаца хьадена ядерни доагор, тӀаккха станце ток елар. ХӀаьта 1977 шера из кхаьчар шийн проектни низалта — 48 эзар киловатт.

Новкъа дале а, АЭС хьахилара исторех кхы дӀаьхдаь дувца моттиг тоьац. Аххе белгалдоаккхаргда вай Ӏалаьмате шийлача хана болх баьча гӀишлонхой денал, цунна кхьа материалаши оборудованеи тӀайоза лелаш Къилбаседа форда, наькъий шин юкхе гӀолла чакхдоахаш хьаккхийлача фордахой къонахчал. 300 километр гаьнерча Баьцара Мыс оалача портера уж мокхьаш бӀарга белла кӀелг ца гуш хьекхача дарзагӀа, тундра халача наькъашка гӀолла гӀишло хьалъеча моттиге хьатӀанйазача шоферий хьинар. БелгалйоаккхаргӀа вай дукхача хӀамашна дилача уникальни йолча цу чоалханеча гӀирса проект оттаьча Ӏилмахой талант. Атомка тамаше механизмa вӀашагӀа а елла йолайийтача специалистий говзал.

...Билибино яхача поселке молагӀчо раьза а хила вургера арара тӀамена сайт «воикха Глазырина» волча. Из ва школьникий гӀонца цига краеведене музей хьаьйр. ХӀанз пенсионер вола из, геолог хинна. Россе европейски даькъа тӀа Ӏоваь а хьалххийна а волча цо, берригa болх Чукотке баьб.

Башха хотьаь а йоацача глазырински музей стендашта хьагойт ипелетказгара питилеткага Чукотка сибат мишта хувцалуш хинна, мишта догӀалалай укхаза горнодобывающи промышленность.

— Бакъ хилар тӀехьара а къьнаре олналаш лелаш хиннарий легенда, — йоах Глазырина.

— МалагӀа?

— Лаьтта гӀолла бедда бодаш хинна дошо сай. Ког дӀа а кхийтта Ӏобекаб. Иштта аллийсаб. Тундро къайлабаьккхаб из. Корта — Клондайке, когаш — Колыма тӀа, хӀаьта дегӀ — укхаза, Чукотке.

Стендаш тӀа хиннача дукхача ӀамаргӀденнача а бердача а суртaшта юкъе Атомка сурт лехар аз, краеведа та цунах лаьца хаттар де дагахьа. Амма цо кхычох доладир. Поселка йистте дӀахкача суртах. Сурта тӀара ераш бешкаш я. Дукхха кхьяраш санна йола материка тӀара къилбаседе эзараш километраш гаьна доагор кхухьа аьнна бешкаш.

— Ераш санна йола бешкаш, хӀана-м яьсса я уж, мел Ӏайнай хой хьона районе? Из сона а хац. Боккъонца цхьанненa а хац. Ӏайнай уж иттал шерашка. Амма укхаза молагӀчо а арда доагора бешнага итт тума дола Чукотке. Кхетадой Ӏа, мел лакха хила деза цу доагора луча энергета дӀадодар? Атомкана шера эза специфически доагор килограммай доархӀам болаш да. Цу тайпара, атомо мукъайоаккх тха гаьнарча а кхача хала долча а района энергетика транспортни бувзамех...

Глазырнах хоза хета алаш билибинцашна дукха лувш ва аьле: «кхетам бала» волавелча сощо хала ва. Поселке гӀолла лелаяр со цо, хьа а хьувкхаш: «Ер спортзал я. Укхаза котельни яр. Берий клуб чуйр а хьалха котельни яр. Е склад а — иштта...».

Итт-ех арара хьатӀакхихьаьча доагораца болх а беш, йовхал луш хинна котельни дӀакъайлай Билибине. Кердача пхезза вӀаштӀардаьча цӀеношта сенна ца Ӏеш, дукхахча къаьнача квартирашта а АЭС тел йовхал. ТӀаккха, аргда Ӏа, Ӏалаьмате бирсача климата хьалашка бахача билибинцашта из дикка хӀама да. ХӀаьта а дезий-теш из деррига дубенна дӀакхайкаде?

Деза. ХӀана аьлча, Билибински атомни станцех энергеца меттел, йовхалца Ӏалашо яр духьа пайда эцара опыт хӀанз укх сахьате хьалхара а шийн тайпара а я. ХӀаьта практически цо хьаел глобальни масштаб йолаш хила а метаю йола керда перспективаш. ХӀанз аьлча, тӀанз дуьен тӀа ерригача доагора ресурсех 25—30 процент городаши юрташи йовхалца Ӏалашъярга дӀайоах.

— ХӀанзарчоа Атомка хьалла йиш йолча йовхала пхелагӀча дахьах мара пайда эцац оаха, — яхаш дувц сона Глазырина. — Амма юха вола хьо цхьа-шш шу даьлча, дӀа яьсса уллача моттиге йовхала городок хьаньаь корорсьа хьона. Проект хӀанзе а кийча я. Малх бӀарга ца гуш бетташ ма доахий оаха. Атомни йовхалца кхее доладургда тхо помидораши нарсаши. Уллув массехк бӀаь етт а болаш йола шурий ферма хургья...

...АЭС вестибюлера цук зданеща чуйода коридор кхоачалу моттиг къайлай хром даьккхача болатах, алюминех, кнагах баьчa гӀирсо. Кхетаду аз: электронни тӀахьожам. Амма турникета кхесторг хьайийладар автоматически а ца еллаш хва яхача кхалсаго — вахтера. ЮхадоагӀаш борд - бордагӀа вела а къежа айса чӀоагӀа дӀатеттар аз кхесторг. Къайла яр.

— Ка ма етта, ка ма етта! — аьлар вахтерша, со кхайкача вестибюлера хьа йист а хинна. Хоза хьанийта хьайга! — Керда саг волга я хайна, команда елар. — ДӀатаоттабе когаш дӀарча Ӏоакъаш тӀа! Иштта!.. Кулгий бедалаш — дӀарчутӀа. Хье панела дӀаюхехьа гӀо! Иштта!.. Гой хьона: «ЦӀена» йоагий? Укх сахьате йолалургья...

Вакъда, бӀаргагуш хьалдотасар «цӀена» аьнна цхьа дош тӀадола табло. Турникетага тата даьлар, вестибюла чувода никъ хьабеллаш.

— Цу чу дӀачу аз вохийт, юха ара укхо воалийт, — йоах вахтерша турникетагахьа корта а лостабь.

На яр радиоактивна хӀама летайий хьожаш лоаттабеча автоматически дозиметрически тӀахьожаме тӀех[illegible].

Долча бесса аьлча, Юрий Юмашева се болх беш йолча реактора тхов тӀа ваьккхача сона хетаделар: «Нервашка хьожаш ва-кх ер аьнна». ХӀаьта чуухийтачарча баьцарча таблога се велаййежача мара боккъонца кхетанзар: «МутӀарерча атомщико» излучене дора дар станце эггара кхерамегӀча моттиге а мел тешаме оттадаьд кхета а вец хьагойта хилар.

ШоллагӀча дийнахьа сов Ӏура дахар тхо билибински чкъаьрий доахарашца поселкана тӀаьх километр гаьна харнус яха чкъаьрий луьца. Цхьаьккха хӀама а дац «сибирски форела» кхолхача ухал мерзагӀа! Хьалхаьчача цхьаьнкха компани нийсъелар кӀел. Царга тхога санна эӀакаш а доацаш, цхаралаш дар. Хетт аз:

— Сена доах цар уж сел дукха? Дуарг мичид цар уж!..

— Царна-м уха е деза ц уж. Царна гӀулакха деза. Уж дозиметристаш ба Атомкера...

Билибински АЭС арахьарча дозиметрически зена служба тӀахьожам лоаттабу лаьтташна, хина, фена, станцена гонахьарча 30 километр йолча радиусе чуйелдоагӀача дийнача хӀаменна. Зера балхаш дӀадоладаьд 1972 шера — хьалхара реактор йолаллийталехьа шу хьалха. Цу зена хайра радиацие естественни фон оалаш яр укхаза мелай. Цу хана дена хаддаза деча земанa хьахьоих радиаце боарам АЭС болх бе йолалехьа хиначa естественни фонал тӀехбаьнна ца хилар.

Цу дийнахьа чкъаьрий даха вахачара поселке юкъера со дозиметристашца [illegible], шоай лаборатори кхаьчача, цар фу ду хьажа. Лийца харнусаш хьалхагӀа [illegible] на доккъадир. ТӀаккха лабораторе электронни камер чу доагадир. Цул тӀехьагӀа йоть йохайир. Из иоачал чуйолча колбашка радиоактивни вещества вӀашагӀъёоза тайп-тайпара йола реагенташ чуеттар. ТӀаккха Ӏы еш йоахийр. Металлически кадашта чуйижа радиоактивни гӀоа эийра радиометрически юхалоархӀача установкашца. Эггара нийсагӀа а бехктохамегӀа а йола анализаш гамма - спектрометраца йора. Цу приборa чувствительность Ӏалаьмате лакха я, цудухьа жӀале горинг миссел мара доацача лаьрхӀача цӀагга чу латт из. ХӀаьта цу цӀагга дошла тоннага кхоеч, даша блокех хьаьдаь да.

Цох тарлача схемах дора тохкамаш тундре яьхача тайп-тайпарча комарашта, моха, Ӏы еш кхехнадаьча доагӀан хих юкейисача гӀоана. Кхетадеш да, специалист воацача сага хала да анализий протоколаш тӀа дӀаяздаьраш фуд ха. ХӀаьта-м эшаш а хургдац. Керттердар: укх тайпара баьча социаца царех хӀарадар чакхдоаллача «Радиаци фона боараме я». Долче, Атомко эе дац гонахьарча гонна.

ЦӀенача маьршача атомо тешаме гӀулакх ду наха.

Алекс ФИЛИППЕНКО.
(АПН).

СОВЕТСКИ ДЕМОКРАТИ

СССР ГРАЖДАНИН: БОКЪОНАШИ БЕХКТОКХАМИ

Карарча шера 1 январе денз лелаш хургда СССР гражданствах дола керда Закон. Цунца дувзаденна АПН обозреватело Блинов Бориса массехк хаттар делад советски законодательства Института директора заместителага юридически Iилмай доктораa Н. Н. Кузнецовага.

— Игорь Николаевич, хIана доладиш долча 1938 шерарча Закона метта дIавттаргдола СССР гражданствах дола керда Закон оттадеча дагъа лаьцад Iа. Дувцал, бокгьала а, хIана дийзар из хувца?

— ГIулакх миштта латт аьлча, гражданствах дола хьалхара Закон арадаьннача тIехьагIа лоархIаме хувцамаш хинна вай общества вахаре. Уж дерригаш а белгалдаьхад 1977 шерарча СССР Конституце тIа. Керда Конституци чIоагIдаларца дувзаденна законаш арадахара даьъерча балхий шерра программа кхоачашъе езаш я: лелаш дола законаш мехка Кертерча Закона бокъонца тIалостаде деза. Гражданствах дола керда Закон тIакхйдача Конституце тIара хьадоагIаш да.

«СССР гражданство» яхача дешай чулоацам ше дикка шерагIен кIоаргагIен хиннаб. Сага пачхьалкхенцара политико-правови бувзам болча СССР гражданства принципиальни башхало я цо социалистически пачхьалкхени обществаи, производствана довлдар а юкъедоагIаш дола, дерригa гIулакхаш лелаеча гражданина хьинаре дагъа лацара торо Iалашъеш хилар.

— Хьанна лу кердача Законо уж бокъонаш?

— Уж бокъонаш йолаш ба шоаш нанас бича деза из гражданство йолаш хинна бале а, е СССР гражданства хьайца хинна бале а, кердa Закон тIаэцача хана СССР гражданство лаьтта берригаш а. Укхаза белгалдаьккха деза, дуккхача капиталистически мохкашка кхьача мехкашкара нах е гражданство йоцаш бола нах гражданство яьнхара массехк халача хьалах чакхбоаль безаш хилар. Царгара дIадех, масала, мехка территоре тIа вахаш болгалара ха йоакххилга, цу мехка мотт хар, пачхьалкхаи строй, историе, географе кIийленаш йовзар, шийна а ший дезалa а кхоачам боллаш тIайоагIаш доход хилар, и кх. дI. Цига санна доацаш вай законодательства оттадаш моллагIчоа а СССР гражданство хьачуа хала хургдола хьалаш. Советски гражданство хьаэцара дош къоастаду хьачувоагIар малагIча расахи къамахи ва, малагIа мотт буццаш ва, кхал ва е маIа ва, мичa вахаш ва аьнна доацаш. Кердача Законо юридически чIоагIъяй цхьатаррарча гражданство принцип.

— Ай, из принцип йолаш сиприй къастача Закона тIа?

— СССР гражданства хьакъехьара дола къестадеш ма-дарра аьлча, массаоа а ларда лувцар из принцип. Закона тIа дIаязъяь йоацдашехьа а. Цу принципо йоах, СССР гражданство хьакхачара бахьанаш теркала ца деш беррига советски гражданий цхьатарра а ерригa бокъонаш. Хоаш да, капиталистически мехкашка натурализовании граждананшта, вашта аьлча, гражданство хьаййбача наха, къаьстта а уж кагийча къамех, расех, этнически группех бале, балха дIaзацара, балле хьалий, тузIеча моттига, образовани даькъе, ниттта кхьча гIулакхашта наст-наста бокъонца йола дискриминаци лелаеш хилар. КIоанга моттигаш нийслац бокъонаш те формально а, правови а доазош уттадеш. Ниттта, США Конгресса викалий палате харжара вовхI шу хила деза американски гражданства вола, сенате харжара — кхьс. Франце натурализовании граждананш итт шу даллалца йолча хана экономически, социальни, профессиональни, Iилма е культура дарашкара дIаийккхача цхьанна а харжача гIулакхаш тIа хила йиш йолаш бац. Натурализациаь пхи шу даллалца йолча хана алапи а доагIаш долча пачхьалкхен гIулакхаш тIа хьежабе бокъо яц уж.

Пайцинга моллагIча сага СССР гражданство кхьчача хана деза а, цу тIа а реальни а бизэача бовраматIа а, берригача кхыча советски граждании ярош санна йола бокъонаш пертIатонашк, хIаьта царна нийсса декхараш тIа а латт. Вай мехка дац гражданство цунга маца а миштта а кхаьчай яхача дешаца дувзаденна гражданина бокъоний статуса доазув уттадеш.

— Кердача Закона тIа аьнад шолха гражданство хила йиш яц аьнна...

— Пачхьалкхен суверенитета принцип хьалловцаш йолча Советски Союзо бокъо лац СССР гражданин волча сага, кхыча мехкарча пачхьалкхен гражданин хила. Кхыча дешаца аьлча, нагахьа санна СССР гражданинах моллагIа гIулаах нийсденна а цхьаькка гражданство йола саг хилча, вай пачхьалкхено духхьал СССР гражданин лоархI цунах. СССР Конституце а советски кхыча законаша а еина ерригa бокъонаш, пар-гIатонаш, декхараш дикка хьалха шийна Сохиначa бесса хул цун. Цунца цхьана Советски пачхьалкхе цу тайпарча наьха гражданствах дола дешаш вIаштIехьдаха, шолха гражданство хургйола моттиг ца нийсъяллийта гIерт. Цу гIулакха кхыча пачхьалкхенашца доагIаш дола договораш е конвенцеш ю. Ниттта, Советски Союза дукхагIа йолча социалистически пачхьалкхенашца да шолха гражданство йолча наьха детташ къестадара е шолха гражданство хургйола моттигаш ца нийсъяллийтара хьакъехьара юкъ-юкъе юхаутттаду шин оагIонна юкъера договораш е конвенцеш. Цу соглашенеш тIа аьнна да, договор деш йолча шинна а пачхьалкхено шо-шоай гражданство йолаш лоархIаш болча наха цу шин пачхьалкхенах шоай хьаштдолчун гражданин хила бокъо лойла аьнна: ирхенза а долаш, шолха гражданство йолаш долча берий дьашен возможен шоайлаш барта а бахе къоастаду договор деча шин пачхьалкхенах малагIчун гражданаш уж хургда, ниттта кхы дIaхо.

— Миштта лерхI кердача Законо гражданство йоацаш бола нах?

— Цо лаьца ниигъ уж нах кIезкагIа хилийта лаьрхIа ба. Ниттта лаьрхIа да Советски Союзе даь, дилла а Советски Союзе бахача гражданство йоацача наьха берапі, СССР гражданаш хургда вьина. Хьалхарча законаша цу тайпара дола берапі гражданство йоацаш бола нах лоархIар. Из ниигъ ба шийн 24 статья тIа «хIара бера гражданство йолаш хила бокъо» санна гражданскн политически бокъонех йолча Дуьнен халкъашта юкъерча пакто дIадекарашка а хIаьта ниттта кхьча доазаш долча дуьнен халкъашта юкъерча документаша (масала, 1961 шерарча гражданство йоацаш хилар лоцдарах йолча Дуьнен халкъашта юкъерча конвенце) дIадекарашка а хьалха ба.

— ТIехьарча шерашка дукха советски гражданаш ба кхычa мехкашкара хьалхех маьре кхийна а, хIаьта ниттта маьре кха а. Царех цхьаберш СССР-еа дIа а баха дуьнен бIаь пачхьалкхене бахаш ба. Миштта лерхI кердача Законо цу наьха гражданство?

— Керда закон, хьалхардар а санна, гражданства хьакъехьара дешаш къестадеча кхалнаьхен маIача наьхен бокъонаш цхьатарра хилара конституционни принципна ларда тIа латтадаш да. Цхьабакъда, кердача Закона тIа дукха кIоаргагIа а масса пагIорахьара а йоевш из принцип я 1938 шерарча Законо социальдар СССР гражданина СССР гражданство йоаца саг йоаланоси кхалсаг миштта маьре яхарои цар гражданство хувцадаргьац аьнна. 1978 шерарча Законо цу положенена тIетохавеш дух саг йоалларои маьре яхарои меттел, саг йитарои малагара хьалхарои а хувцаш супругий гражданство. Цул совгIа, социальна да, супругех цханнe СССР гражданство тасаро е СССР гражданствера дIаваларо вокхий гражданство ца хувцаш хилар.

Къаьстта дика регламентаци вай Закона тIа нав бокъонаш лоцадоа, бераша гражданство тIаэцареи хувцареи дешашта. Законо ше йолча тайпара хьайнай лелаш хиннача законодательствоа йоаллаш хинна, из дечa хана да а нана а СССР гражданаш хинна бер кхычакъа из даьлалe а СССР гражданин лоархIаш йола нохча.

Бер дечa хана даьхи нанахи цаI СССР гражданство а латташ вокх кхыча гражданства хиннича бера гражданствах дола деш дифференцированно къоастаду законо, бер даь моттиг а цу хана дас нанаa дилла лаьзаш хинна моттиг а терала а еш. Законо духхьашха оттадаь нагахьа санна дас е нанас СССР гражданство тIаэцаш хилча (е цунцара дIадовлаш хилча) берашта СССР гражданство ялара, царна из йитара порядок, хIаьта ниттта шоай хургдолаш нахa дIaзацача берашта СССР гражданство ялара а царна из йитара порядок.

— ХIаьта нагахьа санна СССР гражданствера дIавала безам болаш саг хуле?

— Цхьаккха а саг ваккха йиш яц бокъо йоацаш шийн гражданствах е шийн гражданство хувцара бокъонах», аьнна йолча сага бокъоний Ерригъюкъарча декларацe 15-ча статьяга хьежжа. Законо чIоагIъю СССР гражданствера дIавалара йола правило. Цунца хьаьна — хIаьта из керда а да Закона тIа — къаьстта хоадаю цунна доазув оттадеш йола кIийле, ниттта СССР гражданствах ваьхара кIийле а. Закон нийса чакхдоахаргхиларах а бокъо йоацаш решенеш тIаийерг ца хиларах а йола гаранти я цу хьакъехьарча заявленешкaи представленешкaи хьажара а цу дешаех йола решенеш тIаэцара а бокъо духхьал СССР Лаккхехьарча Совета Президиумара ца луш йола процессуальни порядок.

Закона тIа я СССР гражданствера дIа ца валийта йиш йола хьалаш малагIаш да яха доаш къоастадара критереш а. Уж да кхоачаш ца деш дола пачхьалкхенна хьалхашкара декхараш е гражданий дале а организацей дале а лоархIамеча хьаштаца дувзаденна дола боахама даькъера декхараш. Дувцараш да эттара хьалха шийн кхеза дола бераш, хIаьта ниттта къахьегалургдоацаш а даха торо йоацаш а дола дай наьен Iалашдара декхараш. Кхыча граждани лоархIаме хьаштац хила тарлу уналцIено толхаярца е граждании валарца дувзаденна е гражданий боахам толхабар бахьан долаш боахама даькъера зулам дарах хьахиннача боахама декхарашца дувзаденна. Пачхьалкхен, кооперативни, кхьча общественни организацешка кхоачаш долча гIулалкхашна диллача, царна хьалхашкара боахама декхараш цу организацешта материальни зе дарца дувзаденна хила тарлу.

СССР Лаккхехьарча Совета Президиума дехкац Законо гражданина тIалатташ чакхдаланза гIулакхин а кхоачашданза декхараш а дале а, цунна СССР гражданствера дIавала бокъо ялар. Цунца цхьана Законо къаьстта белгалйоах СССР гражданствера цхьаьккха дича а дIавалийта йиш йоаца моттигаш: уж я саг бехке ваь уголовни бехктокхаме олар е цун хьакъе чIоагI а денна дола суда приговор хилар. СССР гражданствера дIавалара йола новкъарло я ниттта из акт Советски Союза кхерамзлен хьаштаца тарлуш ца хилар.

— МалагIча бахьанех ваккха йиш я моллагIа саг гражданствах?

— Из хила йиш я саго СССР гражданина цIера сий доадеш; пачхьалкхен кура доацаш, пачхьалкхен кхерамзленна зе деш хIама даь моттиг нийсъелча. ХIаьта мар гражданствах чаькхав аьнна цун сесага а е сесаг яьнгхай аьнна цун мара а, берий а санна, гражданство хувцалац.

— Гражданство юхаеттав йиш йий?

— МоллагIча бокъонех СССР гражданство йоаль саг цун хадатайствах СССР Лаккхехьарча Совета Президиумо решени а яь СССР гражданство юхаоттаве йиш я. Из чакхдоакхка керда саг гражданстве хьаэцача массанена а долча хьалех.

Деррига лаьрхIача, кердача Закона хIара алапо а цун маIено а белгалдоах Советски Союза гражданин хилар сий лакха долаш а цунца чIоагIа белктокхаме а гIулакх хилар. Кердача законо лакхха айбу советски гражданина лоархIами сийи, белгалбоах халкъа хьалханашра цун бехктокхам.

(АПН).

Дунен халкъашта юкъера бувзамаш

ТОХКАШ Я КУРОСИО ЯХА ТЕЧЕНИ

Дуккхача пачхьалкхъяра Iилманхой, цу даькъе Советски Союза бараш а, Куросио яха течени тохкаш ба. АПН корреспондента Евгений Бугаенкос декхаретIа Гаьнарча Малхбоален Iилма-тохкама гидрометеорологически института директора технически Iилмай кандидата Валентин Федореянoa делар цу тохкамашца дувзаденнача массехк хаттара.

— Практически фу лу Куросио тахкаро?

— Цу океански течене бешхалонаш а, цунца дувзаденна мел дола хIама а бокъонца довзаро торо хулийт Тайжача океана къилба-малхбузен даькъа тIа хьалкхоача мела хин мел дукха хургда хьалхе а хан кхьметтел лархIен. Цу фактора лоархIам Iалаьмате бокха ба: цунах тийша ба хаоттам, дIайийна хIамаш хьуьнаьар, форда тIа кемаш лелара хьашт, чIаьрий доахъалга.

— Ма-дарра дувцадалар Iа, бокгьала а, малагIа бувзам ба Куросио течененей чIаьрий лувцадан юкъе?

— Цу течене лостамга боллаш йолча районе гIолла доагIа мела хий кIезигдаларга е совдаларга хьежжа хувцалу чIаьрий Iулаш хела моттигаш. Масала, бокъонца хайна де, сайра яха чIаьрра хьаьдача районе бар е ца бер Куросиос цига хьоча йIовхалех тийша хилар. Течене лостам, хьаьдача районашкара температура хувцалара закономерность йIаача Iилмахой йиш хургья чIаьрий дукхаш даьгъера прогнозаш тела меттел чIаьрий Iулаш цу районе кхоачаргдола ха доелае а.

Са вертах дакха безам ба, оттель СНК (Куросио цхьана тахкаро) яха программа хилар а, цу программах тохкамаш деш Советски Союза, Японе, США, Франце, Вьетнама, Индонезе, Филиппинай, Таиланда, Сингапура, кхьча мехкий Iилмахой хилар а.

— МалагIа тохкамаш де цу программана юкъе советски Iилмахоша дераш?

— Куросио течене районе тохкамаш деш я тха гидрометеорологически институт, хIаьта ниттта чIаьрия боаламеи океанографеи Тайжача форда Iилма-тохкама институт, Тайжача форда океанографически институт, вай мехка кхыйола Iилма учреждениш. «Океан», «Прилив», «Прибой», «Волна», «Пеламида», «Академик Ширшов», «Академик Королев» яхача кемаша 1500 метрага кхоачаш кIоарга интенсивни тохкамаш даьд, акватора океанографически сурташ а доахаш, температура а юстаиш, хIаьта ниттта хин дурал, цунна чура еша кислород, хин ионий концентраци зе а зуиш. Шин шера 15 экспедиционни рейс хьай.

(АПН).

Ермоловски салхазарий фабрике дикагIболча болхлоех лоархIаш ба операторaш Цимхаева Мали Шамаевна Асета (аьрдехьара аьттехьа латт сурта тIа). СССР Лаьхехьарча Совете кулача хоршамий сийна коллективе йоарназьа социалистически яхье хьалхаре моттигаш лелаш хьонача кхалнаха.

Я. ЦУКВА сурт.

Планаши даьраши

КХОАБАЛУРГИЙ ТУНДРАГА?

Тундра — из шийлача аьса зона тIа хьу йоаца, дукха упаламаш, мох, лишайник йолa, дукха кIоарга а боацаш дини гIор йоалла тIоа ухла аре. Ниттта аздаьд цунах энциклопеде тIа.

Хьонаргда вай СССР карта тIа. Къилбаседен Шан океана йисте гIолла малхбузехьарча Кольски ахгIайренгара денз Малхбоалехьарча Чукоткага кхоачаш бода тундра овса, Тайжача океана юхе ме гIорт шер а луш. Из цхьа миллион квадратни километр хинна Iац. Укхаза я мехкдаьтта, Iалама газ, цаста, никель, дошув, алмаз, доалла моттигаш. Уж Iалами рузкъаш карадерзадар — СССР экономически политика керттерча лостамех цаI. Цигтара хьабоагIа укх статьяна керте оттадаьча деш лоархIам.

ТIаккха, кхоачамболаш кхачан продуктай производство вIаштIехьъяккха йиш йий тундаре? Е дIахо а «ворхI лоам тIехьашкара» хьакхаьа еаргья уж?

Хетаргахьа, цхьайола продукташ дIахо а дукхачча хана кхьчахьара хьатIакхаьа еза мег. Апельсинаш, лимонаш, персикаш тамаш я тундре кхача хапахьа «Iоналой». Ниттта парникашка ца кхеаь помидораш, нарсаш. ТIаккха, миштта хургда хьайбай продуктай гIулакх — шурий, дулхe, даьтта? Керда шура селла гаьнара хьатIакхахьен?

Тундре хьайбаш леладалага дегIаахара перспектива цига доакъара проблема бокъонца къоастаярах тийша я.

Масала, Чукотски ахгIайрен тIа арара хьагIаена моллагIьар санна йола йох доцуе а хила дIаотт укхаза — 32 сом дода центнерагa. Из кхаьа еза башхе гаьна йоацача Гаьнарча Малхбоален районашкара а ца кхуьаш (цига дац кхоачамболлаш доакъар), мехка центральни областашкара: машина новкъа Тайжача океана йистошкарча порташка кхачалца, цигара Чукотке кхачалца форда тIа гIолла, автотранспортаца — из эшача моттиге кхачалца. Транспортага дIадодар лакха хиларо чIоагIа юхадетт Гаьнарча Къилбаседе хьайбаш леладелга дегIаахар. Йиш яц-те из духьале дIалакха?

Тундра биологически ресурсех хетарш тайп-тайпара да. Цхьаболча Iилмахоша геттара лоадамбоацаш лерхI уж, вешта аьлча, вIалла йоацарах лерхI. Вокхарна хет уж ресурсаш геттара дукха я аьнна.

Тундра йоазара йолча дунен халкъашта юкъерча комиссена керте лаьттача, хIанз воацаш волча советски академика Станислав Шварца бахьча лоархIаматгIа тундра биологически продукци — буц, мох, лишайник — органически веществашца йийцача углерода ийс миллиард тонна боарамe я (вIашн кийсъяра: дунен юртбоахама продукци — ялх миллиард тонн).

Цхьаболча, специалисташта хетачох, тундра йиш хургья моттигера хьайбаш доакъарца Iалашдарал совгIа, из кхьча моттигашка дIакхайийта а. Цул совгIа, итара кIезигагIа лаьрхIача, тундре шер-шера кхач пхи миллион тонн къилбаседехьара номараш. Цхьабакъда, моттигерча номарийн кIале нусмалийн дукха а дукхагIдола дагъа култ ца кхеташ ара дус.

гектар, хIаьта советски Къилбаседен боахама традиционни дальгъа эггара дарегIа а дикачоа пайданагIа а дола дулх луча саьрч леладара. Специалисташта хетачох, саьна тоъ тундра дьгIений 80 — 100 гектар, хIаьта советски Къилбаседен дукхахча районашка уж цхьан керта 200, кхьметтел 500 гектар а кхоач.

Къилбаседен биологически ресурсех комплексно пайда эцар из цхьан шера декхар хинна Iац. ГIулакх шерра а лорлуши сих ца луши леладе деза. Дукха да укхаза Iилмах тийша. Духхьал из могадарегIа дIайолайир дика бераат даьначa гIулакх юхь, хIаьта из да сихденна шерра чулоацам бола вешодаш ярах лорадер а.

Толамца чакхйинача экспериментех цаI я хIанз ДВНЦ (СССР Iилмай Академе Гаьнарча Малхбоален Iилма центра) президента, академика Николай Шило кулгаха а деш Чукотке еш латташ.

1969 шера Волчья яхача хин бассейне искусственно Iо хийцабар кхоъ термокарстови Iам. Бульдозараша хьатессар ах метр кIоарга тIера лаьтта, тIаккха хий дIауха сангараш дIахо сихха шоаш кIоаргъелар, лийрхIача бесса, Iамашта чура Iодоладениича

хиво лаьттан кIалхара ма боша а беш. Цо мукъаьнкхар 960 гектар йола майда. ДIадахар цхьан гентара 27 сом кхоачаш дар.

1969 — 1973 шерашка Iамарч хиннача моттигашка баьш хилар, хIаьта царна кIал цIаккха а ца лиа гIор ше хьалача бесса юп элар. Моттигашнарча баьций юкъере хьуьнаш 180 — 200 центнерага кхаьчар, хIаьта тIахбаьккар — 300 центнерага. ХIаьта из дерригa хьахилар лаьтта аха а цунна удобрени е а ца езаш.

1973 шера «Къилбаседе» яхача совхозо кийчйир искусственни даьгIенашка 500 тонн йола 600 тонн силосе, Чукотке исторе эггара хьалхи дукха мах бенна арара тIа а ца дахьаш ше кийчдаьча доакъарца хьайбаш Iалаш а деш. ДIано йодача хана счет эзараш тоннашца лелае баьлар. Пхе шера бокъонца кхоадьр 0,8 миллион сом лер (иззал кIезигагIа мах балеб моттиге кийчдаьча доакъарге арара тIадакъача, изза массел долча доакъарга гIоргбоачул).

Цонех пайда эца болеберача хьалхарча шерра а даьгIенаш хьаьрга дIададар 3,8-зза юхаметтмоттадир цар сиппача доходаш, моттигерча аьла, тоннага дIадодар шоева, хIана дац вьина, кIезигагIа хилар арара тIаенича аьла тоннага додачул. Силос хьалха вIалла я а яцар Чукотке, хIано из юа е баьча дела 1200 килограммага кхоачаш тIаккхийттай хIара Iаттагара шера йоаккха шура, шурий центнерага дIадодар 17,55 сома лох а деш.

Искусственни цонаши даьгIенаш хьеелта дIахо хьош да. «Къилбаседе» яхача совхозе кастта торо хургья Чукотка кхача районашта а йол лоаттле, хIаьта перспективе — Магадански областа къулбехьарча районашта а, хетаргахьа, кхьметтех Приморьяна а.

ГIулакх, шеко яц, экспериментa цIенача экономически эффектах лаьтта Iац. Керттердар — цо хьеелаш йола перспективаш. Гаьнарча Къилбаседе хьайбаш леладар экономически пайдана хилар дIа а хьонхаш. Вешта аьлча, из да бIаьшерешкa де йиш йоацаш лийрхIар.

Александр ГУБЕР,
АПН экономически обозреватель.

Коартола дарба дара

МОСКВА. Коартола хулача лазарашта духьала къоесам лоаттабара эша эффективни химически средствах лехкара цу маькерча юртболхама культурана деш дола зе кIезигдара толашагIа бола цхьа ниигъ ба.

СССР АН химически физика института химически биологически процессай кинетика сектора Iилмахоша академика Н. М. Эмануэла хьалхленца РСФСР юртбоахама Министерства коартолий боахама Iилма-тохкама института Iилмахоша цхьана Iоеано коартолашта хувааш дола лазареш дегIадаххара механизми тайп-тайпарча химически соединенеща, эттара хьалха радикальни процессай ингибиторашца, уж лазареш юхатоара торонаш.

СУРТА ТIА: нуклеинови кислоташ Iомадара физико-химически методий лаборатора заведующи химически Iилмай доктор К. Е. Крутлеёва ингибитораша лазар кхиначa коартола миштта гIойле ю хьокаш тохкам беш йоал.

О. КУЗЬМИНА сурт.
ТАСС фотохроника.

Пайдане гIулакх тесса дитад

Сальгараш лелаедега вай республике дегIаьоалидара чIоагIа лоархIам а беш. 540 гектара тIарча дитткомарий гIано саллараш лелаеча боахамашта дукхалга а хьуьнкьяга а диллача кхоачам ца беш хилар теркал а деш, республика Министрий Советоа карара пятилетка йолаеннача юхьбе, чилла боаха боахамаш декхарийла даьдар комарий гаьнаш тIайола лаьтташ 1760 — 1800 гектарага дIа а кхоачадеш, уж къовгье. Цу гIулакха хIара шера 210 гектарал совгIа даьтта керда гаьнаш дIаоегIа еза.

ПланагIа керда гаьнаш дIайогIа езаш декхар тIадажачул тIехьагIа чIоагIа сагота хьалхашка эггар саллараашта эша уьжал комара гаьнаш мичара яхьаргья дIайогIа яха дош. 1965 шера деназ вай республике дIаюегIац саллараашта лаьрхIа комара гаьнаш, е къаьстта цу гIулакха лаьрхIа уж кхееш питомник а яц. «Межколхозсовхозлес» яха республиканскн объединене сихха дIадоладир гаьнаш дIайогIара балхаш, хIаьта 1976 шу чакхдоалаш цо хьал а кхеь кийчбир дIайогIа мегарйола ах миллион совгIа га. 1977 шера — цхьа миллион совгIа га. Боахамашта бизза кхоачанбара тоьаш я уж.

ДIайогIа материал шийча йоача хана мукъагIа, чилла боахача боахамашта, шоай нахула оарцагIа а даьнна, шоай саллараашта доакъар Iаланшдерг ма-дий, аьнна кетар. Из цар даьзар, цхьабакъда, нийсса юхматтахьардар — и дир цар, керда материал дIайогIара дукъала даьлар боахамаш шоаш а ниттта цар ведомство а. Из хьахьокх 1976 шера республике 140 гектара тIа дIайогIа езаш хинна гаьнаш ерригача юртбоахама ведомствашка 62 гектара тIа мара дIа ца егIа хиларо. Республиканскн шелководства конторо шийн деррига низаш оарцагIдаьлар. 1976 шера кхоачашданза диса балхаш а чакхдоахаргдолаш, 1977 шера керда гаьнаш дIайогIилга Iалашдара.

ТIоккха а, 1977 шу чакхдоалаш планагIа 450 гектара тIа гаьнаш дIаегIа хила езаш хиннача метте, шин шера республике 235 гектара тIа мара йогIанзар. Кхы дикагIа бацлар цу боахамашка из болх 1978 шера а: планагIа 395 гектара тIа йогIа езача метте, 152 гектара тIа мара йогIанзар. Цу тайпара, дIадахача кхаь шера план тIаьхо процент совгIа кхоачашьярг лоархIаш яр гаьнаш дIайогIара плана.

Республиканскн шелководства контора министерствигIа 1978 шу чакхдоалаш цун бохкхоша республиканскн ведомстваш, районий, чилла боахача боахамий викалашца цхьана техкар кхаь шера керда гаьнаш дIаергIа лаьттащ. Тохкамо хьахьекхар, керда дIаергIа пайда эцаш йола комарий гаьнаш 161 гектара тIа мара ца хилари цхьан хана дIаергIа хинна 228 гектара тIара гаьнаш йоархIаша къайла а яьха пайда ца эцаш хилари. Миштта нийсденна хила деза яз ниттта, нагахьа санна боахамашта хIара лаьттал чIегIил караерзаяри цу тIа юртбоахама культураш дIаери духьа къовсам лоаттабеш хилача?

Цу хаттара дала цаI мара жоп дац: доал во дари боахамий керттерча агрономаша дьыр магийтари. ХIаьта 161 гектара тIара комарий гаьнаш 50—60 процентал дуьхагIа яц. Цо хьахьокх, уж дIаергIачух тIехьагIа цу участкашка царна Iунал дара деш хIама ца хинника.

Масала, Шелковской районерча «Коминтерн» яхача колхозо 1976 шера 20 гектара тIа дIаегIаьр комарий гаьнаш. Шалински района Ленина цIерагIча колхозо 1977 шера — 5 гектара тIа. Суньженски районерча «Победа» яхача колхозо — 9 гектара тIа. ХIана цу участкашка цхьа цаI дитткомар ягIац, хIаьта лаьттал дасса дада. «Гойтинский» совхозо дикагIдолча лаьттай 15 гектара тIа дIаегIаьр дитткомараш 1976—1977 шерашка, цхьабакъда, уж дIаегIача дийнахьа денз цхьаккха Iунал доацаш уж тесса битар бахьан долаш боахама пайда боацаш бисай.

Нагахьа санна юрта боахама министерстви «Чеченкигушвино», «Плодопром» яхача объединенейа боахамаша саллараашта керда гаьнаш дIайогIарин йолаш яраш тоаярин цхьа бахьан къахьеге. «Консервплодоовощ» яхача объединене совхозаша цу гIулакха деш цхьаккха хIама дац: планагIа дIадахача укх кхаь шера 40 гектара тIа комарий гаьнаш дIайогIа езаш хиннача цар цхьаккха а га дIаегIац. ХIаьта чилла бурилгаш кийчъяра план цхьанна шера 1,8—2 процентал тIех кхоачашгьаьц цар.

Юкъ-юкъе чIоагIа шийла лаьттар укх шера Iа. Цудуххьа «Межколхоссовхозлес» яхача объединене питомника болхлой чIоагIа саготтдеш ба саллараашта лаьрхIа колхозашта гурахьа дIаяла эшна хьал а кхевь, хьаькха 488 эзар сакхицеш цхьа миллион совгIа селицех боахамаш, шоай планашка хьежа 1978 шера гурахьа дIа а йихьа дIайогIа езаш шоаш доллашехьа а, дIа ца хьош яздийсарах. ХIаьта а питомника болхлоша йохьа-м ийтартьац уж, цхьабакъда, цу гIулакхашка совгIа дIаухийташ дукха ахча зехьа дов, цу тIа а во ертига материал укх шера бIаьстал юкъе дIа а йихьа дIайогIарг ма-йий аьнна, тешам болаш хIама дац хьагуш.

Цудухьа из доп хIаьнзе а дева къоастаден республике саллараашта дитткомараш дIайогIара план кхоачашъергйола гIулакх вIаштIехьдоаккхьига юртбоахама ведомствай култалхошкара хьадехел [illegible].

Бакъахьа хургдар, нагахьа санна республика землеустроительни службон халкъатIахьожама Комитетоа саллараш лелаьду шоаш яхаш, дукха рузкъа дIа а ухийташ, лаьттаех кхачечаьха пайда эцара ца дьыр дьыд кхаш харц хоамаш телараи бехке барашкара дяргIча тайпара жоп дехаре.

К. ЗУРАБОВ,
республиканскн шелководства контора керттера агроном.

Доазол дехьара

МОАСТАГІИЙ ЮХАБЕТТ

ХАНОЙ, 3 марта. (ТАСС). Духьа салтий бойбоя а тех-ника хІаланйой а йорзагІ-баьнла Вьетнама территора дІадаца гІерта китайски ин-тервенташ юхабетт СРВ бІухошех халкъа ополчен-цашех. Китайски бІуьнаш ниитта хьатІа увзаш дата Ки-тай, Вьетнама, Лаоса доазо-наш вІашагІкхетачa. Вьет-намски информационни агентства беча хоамах Лаи-шон яхача провинце чІоаг-гІа тІом беш я китайски аг-рессорий танкашцеи артил-лерецеи чІоагІъяь йола йок-кха пехота. СРВ бІунашеи халкъа ополченцашеи кхы хьалхашка ца воалийташ юхасоцаваьа моастагІа. Укхаза йоханай моастагІчун укх тахк, вийнна 1.100 сал-те.

Иштта юхатехад Локбинь-сии оагІорахьа (Лангшона къулбехьен-малхбузехьа) чу-хьелха гІийрта китайски бІу-наш, цига цхьан дийнахьа моастагІчун 1.370 салте вийнав. Иштта, хоам бу ВИА агентства, Донгданга къулбехьа кхаь дийнахьа баьча тІом тІа 4 ваар сов-гІа салте вийнав, 9 танк йохаяьй, хІаьта иштта аг-рессора 36 еза-йоккха топа минометя йохаяьй.

ХАНОЙ, 3 марта. (ТАСС). ВИА агентства корреспон-дента Донгданга районера хоам бу:

Китайски еза-йоккхийча тоший тахташ сатоссаш соме баьхар Донгданге баха нах. Снарядаш чу етта вокзалаш-ка, больницешка, школашка, нах чуІеча цІеношка. Кастта цига кхаьчар моастагІий а. «Уж оаккарий хьисапе бо-лаш санна бар ,— дуац ма-шинаькъахочо Ле Ван Та-ма. — Шоашта новкъа ниис-беннараш берригаш а бовбо-ра цар е кхалхахах а, е бе-рех а, е боккхийча нахах а хьа ца хеташ».

МоастагІчоа дукъалара етІаваг боккхи ниха хиина Вьетнама массе моттигашка гІотташ латт. Даьхе лорее шоай лоІаме оарцагІбаьнна-рий мугІарашка эзараш ие-гий нах ух. Царца ва моа-стагІаша шин дан нанеи дер, китайски салтечо гебагІа Іетта ший эІамига йиша Ле Тхи Хонг ар юхадаьча чІоагІа безам бола Ле Ван Там а.

ХАНОЙ, 3 марта. (ТАСС). Вьетнамски халкъ чІоагІа лаьрхІа да Китая экспансио-нистійн гегемонистійн уй-лаш йохае, аьду КПВ ЦК органа «Нян зана». Халкъ кхоттадьлари цхьоагІо йолаш хилари, белгалдоах газета, — из Вьетнама Коммуни-стически парте хьалхленца вьетнамски революце мел йоахача коталоний кертте-ра фактор я. Китайски фео-далийн империалистійн ле-рагІа йоагІа Пекина реакци-онни группировка эшаргхи-яр шеко йоацаш да.

Цхьа барт болаших кхоте-деннеи халкъа эскари хи-лар, хаддаза чІоагІлуш йоагІа мехка экономически потенциал — моастагІчоа ду-хьал беча тІем тІа йоак-кхартйолча коталон хард я. Вежарашка долча кхаь мех-ка — Вьетнама, Лаоса, Кам-пуче солидарноста Фронт цІаккха ца хиннача тайпара чІоагІлуш а шерлуш а латт. Советски Союз, кхыдола ве-жарашка дола социалистиче-ски мехкаш, дунен халкъаш-та юкъера коммунистически болам, лаьттан тІара машари нийсхои хьаштдолаш дола деррига низаш Вьетнама оагІонгахьа да, белгалдоах «Нян зана».

ХАНОЙ, 4 март. (ТАСС). Вьетнамски халкъа эскара доакъоши халкъа ополчене отрядаши дІахо чІоагІа тІом беш я китайски агрессорашта духьала.

Вьетнамски информацион-ни агентства (ВИА) беча хоамах, массехк бІаь йок-кхий топаши танкаши йолча ялх пехотни дивизеца моас-тагІа цІаькха а Лангшон яха-ча провинце города Донгдан-га къулбехьарча оагІорахьа-ра чугІерта хиннад моаста-гІа. Вьетнамски бІухоша майра юхатехай цун аташш. ХьалхагІе а кхаьчача хоамех моастагІчун дукха нах боа-баьб, техника йохаьй.

Хоангльеншон яхача про-винце китайски бІунашІа йок-кхий топаша чу а йийтта ата-ка лаьй Фонгай яхача госхозе, хІаьта иштта 215-гІчен 266-гІчен лакхаленашка а. Уж атакаш юхатехай, моастагІ-чун дукха салтий боабаьб. Вьетнамски герзашцарча ни-зашa китайцашта контрата-каша лаьй 1192, 1325 яхача лакхаленийн районе, моас-тагІчун 375 салте вийнав.

ДІахо тІом беш хилар Ха-туен яхача провинце а. Ку-ангнинь яхача провинци ки-тайски салтий Каобаланъ яха-ча районе, города Биньлиеу 20 километр къилбаседа-малхбоалехьа чухьелха гІер-таш хилар. Уж юхатехаб провинце региональни гер-зашцарча низаш.

Пол Пота — Иенг Сари режим йохаяьчуй тІехьагІа Кампучера вахар вІаштІехь-доаллаш латт. Фашистски элина террорах хьуьлуш лечкъа баьхнараш хьаьра-буьл. Юха дийнлуш йоагІа Пномпень. Массанахьа вІа-шагІъехк доалдара керда ор-ганаш-халкъа комитеташ.

СУРТА ТІА: кортамукъа-ча Пномпенера кІалдах ко-талон цІий доадем ба.

ТАСС сурт.

ПЕНТАГОНА СТРАТЕГЕ ЕВРОПЕЙСКИ АКЦЕНТ

Укх деношка герзаш царча низий гІуланхашта йолча се-натски комиссе шо къамаьл деш президента Картера кон-гресс хьажийта ена США тІема бюджета проект дег тІа-ра къоабалъеш вар ВІашагІ-кхийттача Штатий оборона министр. ХІаьта из бахьан доацаш а дицёр. Цу проектах тІема гІулакхашта йола ас-сигнованеш 3 процент лакх-лургья, вешта аьлча, 1979/80 шера Пентагона къоамадаь дакъа (резервай сумма а лаьрхІача) 138,2 миллиард доллар хургда. Цу ахча торо хулийтаргья вай оборонни программа боккъонца шерьяра темпаш дикха лакхъе — аьн-на заявлени йир Г. Брауна.

Фуд цу программа миІан? Сал оборонни йолий тепп из?

Пхи шу хьалха американ-ски военщина чанхйоахача гера хьаделга сихдара поли-тикана шоаш дукъал хилар дІагойташ «Пентагони керда тІоми» аьнна йола манифест кепайоазон тІа араяьнихар американски Іилмохоша, об-щественний дьинеи деятелий йоккхача группа. Цу докумен-та тІа автораша, наха хІаьаб а ховш деташ тоxадешка а бо-лаш, тІахьехар американски общественность Пентагона планаш «хьалхагІа дІатоха-ра» концепце хІийлев тІа латташ хилара тераам тІоба-хийтара. ТІехьагІа американ-ски кепайоазона бе енача США президенте кьамая кхерамаленна хоача тІоача 3. Бзежинске юкъарчалдоац-цаш дакъа е доацаш отталчa президентски аналитически меморандум оалаш хиинaчо тешал ду американски стра-тегаш «хьалхагІа хоадамбол-лаш хІама а теха» СССР эко-номически ресурсий 70 про-цент хІалакье лаьрхІа хила-ра. Беркли яхача городерча Калифорнийски университе-та чуйоагІача социальни хув-цамий института Іилман бал-хахочо Алана Вулфа белгал-доаххача тайпара. «Картера правительства къоабалъяй Советски Союза политиче-ски экономически торонаш из цІаккха а юха гІаметта йоагІаргйоацаш хІаланьяра идея».

ХІана кердача бюджета хьакъехьа шоаш къамаьлаш деш президент Дж. Картер а, оборона министр Г. Браун а цхьаьне санна моллагІчо а кхайкхадеш ба, «американски халкъа бертала вахара сийн машарах, нийсхоах, порад-нак тийша да» яхаш. ХІаьта Пентагона баллистически ра-кеташ дукха зарядаш йола боеголовкаш хьаеча бола бе ца тигача тІема эксперто Роберт Олдридж аьду: «Вай стратеги хьалхагІа хІа-ма тохара ориентаци йолаш хилар къайла дахьа гІертар, из американски халкъ цІан-иха а ца Іехадаьча тайпара Іехаделга да... Дукхьал цо лостам луш я массайолча моттиге уттІеш йола Пента-гона стратегически планаш». Американски военщина стра-теге керттера лостам, вывод ю цо, — из ВІашагІкхийтта-ча Штаташа Советски Союза территорена ядерни хІама тохара кийчлуга.

Пентагон цу [illegible] тІера дьнна яц яхараш оакъ-луш хилара практически те-мал ду Б. Брауна шийна къа-мьлашa а. Хоазхета мича оттальд цо хІаьта кхыда-рашта юкъе стратегически гІулакхашта лаьрхІача ни-сий категорера США «кни-диативаш го» шерьаре. НАТО низаш чІоагІдара: хІаьта иштта американски герзаш-парча низий тІема кийчоа боарем лакхбара дескар. Цул а тІех, США оборона министра белгалдаьккхар, ОСВ хьакъехьара керда со-глашени йой а. Пентагон «ядерни стратеге сферера гІулакхаш шерде лаьрхІа хи-лар». Цуина тІатовжаш дар президента Картера герз дІа-даккхараш герз хьадара тІа-хьожам лоаттабарам йолча агентства директорахла хьо-жаельча отставкерча инара-ле Дж. Сайнкуса дийцараш а. Цо духхьала заявлени йир тІьамаш дола ракеташ, «Трайдент» яха хи кІал тІол-ла лела лодка, «МХ» оалаш йола мобильни стратегически ракета санна дола кердагІа дола герзаш а деша США стратегически низаш чІоагІ-даиза дарг ца хиларах. Цу тІа а, укх денош «Нью-Йорк тайемс» белгалдаьк-кхача бесса, «бюджете тІа а еррига американски стра-теге а акцент, деррига тер-кал дича, моастагІа цаІ хи-ларга — Советски Союз, цхьа районах — Малхбу-зен Европа ена хилар».

Малхбузен Европа... Из ба, хетаргахьа, ОСВ хьакъе-хьарча кердача соглашенена кулгаш язду за хьатІакхаьча-[illegible] Пентагона стратеги-чески акцентатехь беш бола хуйцам. ХІаьа, лерхІ цар, Советски Союза цо хІама хьатохалехьа еш йола тохар дукхьала ушкхаара е ела. Цу гІулакха дош хІама да-гаьна яхара боарам юкъера болча кердача ракеташта Европе дислоцаци яр, керда континентальни ракеташ хьаяр. НАТО гІоазарча США европейски цхьоагІон-хошка йолаш йолча «Пер-шинг» яхача ракета гаьна яхара низ (750-нетара 1600 километрага кхоачаш) лакх-бар, цкъа тІа дерхІаш до-да тІьамаш долча ракетий керда тайпаш хьадар.

«КІиза мара дийнадац ВІашагІкхийттача Штаташа советски территорена юкъар-чад доаццаш кхерам тІатос-саш дола герзаш Малхбузен Европе дІанийсдарах, — яз-ду парижски «Монд» яхача газето. Цуаца дувзаденна Іа-лаьмате лоархІаме да. дукха ха йоаццаш чакхъаьннача Деррикдунен машара Сове-та сессе дакъа доацаш хин-нарашка новкъоста Л. И. Брежнева яхьийтача послане тІара, «советски тІема кхе-рамах» йола харц тезис ду-хьал а тувсаш НАТО чудоа-гІа мехкаш герза арсеналаш дІахо совъяхарен тІема рас-ходаш алсамъяхарен кхера-меча новкъа дахе гІертача империализма халкъий кхе-рамзленна тІа-тІа чІоагІа кхерам тІатоссаш хилaрах» дола дешаш. «Цу низашта ма эппара а хІамзарча ки-тайски кулгалхой политика а», аьннад цу послане тІа.

ХІаьта из-м иштта да а ма-дий. Хоазахета мичадар пре-зидентаца Картерна вІашагІ-кхийттача хана Дан Сяопина «США, Китай, Япони, Малх-бузеневропейски а кхьдола а мехкаш дерригача дунен тІа СССР-а цхьан духьала латтара» тІахьехар. Цу тІа а эттара хьалха, хетаргахьа, Малхбузен Европерча НАТО плацдармашка. ХІаьта Пенi-на стратеге башха керда а мичад из-м. ТІехьарча мас-сехк шера малхбузеневро-пейски мехкашка кхайкаш ма-бий уж-м «Советски Сою-за оагІохьара кхерам хила-тоха» яхаш.

Хеталуш да, шоай стратеге европейски акцент оттеш Пентагона кулгалхой Ки-тайски шена тІехьашарча кердача провокатораштa тІехьабаьхнабий-тем, аьнна.

В. СМИРНОВ. (АПН).

Хаддаза деІадоагІа, чІоагІлу Советски Союзан Гвинеи-Бисауни юкъера культурни бувзамаш. Къилба Африкански республике толаме чакхъяьлла советски вахарах йола фото-выставкаш, советски филь-маш хІиттош.

СУРТА ТІА: «Эттара хьалхарча социалистически пач-хьалкхен эскар» яха совет-ски выставка Бисау-гІалахь чакхъяьлла стоьле.

Г. АЛЕКСЕЕВА сурт. ТАСС фотохроника.

КНИЖКАШ ДЕЗАРИЙ АЬТТОНА

Тахановча дийнахьа со-ветски наьха иттара безагІ-бола духоаш кхача ба книж-ка. Книжкаца бола безам тІа-тІа чІоагІлуш латташ хилaро бехкетохаме декха-раш оттаду книготорга бал-хахошта хьалхашка.

Цудухьа укх шера дена тхоай балха цхьайдадола кердадараш юкъехуьла до-ладеннад тхо. Иштта, оаха оьлангара дена хувца лаьр-хІад наха леладаь книжкий йидара, наггахьа мара ний-слуш доаца, чІоагІа хоатташ дола кхьдарашта хувцара хьачутеламг дола книжкаш хьанийдара, лимитированни йолча изданешта кибалара болх.

Газет дешарашта кхы цІаьсьакха а хьалхадаьккха доа СССР Госкомиздато ли-митированни изданеш дІа-хьа екъара боарамаш укх тайпара оттадьаьта: хІара книготоргага хьакхоачача тиражах 45 процент специа-лизированни тихаштеи под-писной изданей отделаштеи дІатерхьа балача пахa юкъе цара язлулга чакхдаккха-ра; 30 процент — производ-ствени коллективашта: 20 процентага кхачаддца — библиотечни коллекторашa-та, хІаьта 5 процент юхайот шоаш бахаш бола моттигаш хийцача подписчикашта лаьрхІа. Из болх лерргІа дІачакхбахара книготорго шай № 13 йолча тика чу вІашагІъехлай книжкашта кибалара гІо дара совет.

Укх шера февраль бетта деза оаха дІайолаьй книж-кашта язлугa технически средствех пайда а ийбаш чакхдаккхара эксперимент. Цунга хьежа книжкашта язлугa массаза а шоатта деношка мара чакхдоахарг-дац. Из хилале кхо ди хьал-ха балача нахага дІалойт ми-ча, мала хуьрда книжкашта язлугa. Цул соьгІа, нахага хьалхагІа дІалойтаргда мел дукха комплект хьакъоеста-ляй цу гІулакха. Цу ком-плекташка хьежа лимити-рованни изданена язвала бо-къо луш дола лотерейни би-леташ кхьдарашца цхьана чудоккхаргда лаьрххІа кийчъ-ьча лотерейни барабана чу. Лотерее дакъа лаца лоаш мел бола нах цар шоай пас-порташ дІахьекхача дІаяз-беш ба ца чакхйоаккхача дий-нахь. Белгалдаккха дезаш шоай лойкмагІа хьалхе а деш списанаш отталь лийнина наха шоай ха зехьа йоа-ерейолга, уж тайпа списанаш терказьеотьял книжкашта нах дІаязбеча хана.

СССР Госкомиздато мо-гадерагІа, лимитированни из-даней ерригача тиража кхоа-лагІа дакъа гарга къахье-гиа коллективашта хьенна-дергда. Цул соьгІа, специа-лизированни тихашеи под-писной отделаштеи кхоачача изданей кхелагІа дакъа Со-ветски Союза Турпалий, Со-циалистически Къахьегама Турпалий, Сийлен ордена кхаь степеня кавалерий, хІаь-та иштта Сийлахь-боккхача Даймохка тІема инвалидий хьаштах кхоачашдара лаьр-хІа да.

Книготорго дІайоаллаш йолча цу экспериментa, хе-таргахьа, берргa а книж-каш дезараш раьза хургба. ХІана аьлча, хІара а тІехь книжкашта хьалуча тиражa гонахьа кІезига кхестац ше-шоай спискаш уттаеш бола «хІамах дика ца йоалаш бо-лаш», цхьанна даьгье книж-каш дезараш бе ца йоа-йоаба нах.

Кхы цхьакха а кердадар да книготорго дІадоладе лер-хІаш. Иркутскерча книготор-го санна, балача нахагра цар хувца безам бола книж-каш хьа а йідеш цхьан тика тІа хьархІа секци вІашагІ-йоалларгъя оаха. Цу тайпна-ра, хьачутийнна книжкаш тика чу шин беттага кхач-чанца лоаттадергда, цар дахьнта эшаш дола книжкаш кхычар цанех хувца аьнна, цу юкъе хьачу ца лоий. На-гахьа санна книжка хувцаш моттиг нийслойя, цун дьха-ра тихо книжка маьхах 20 процент комиссионни ахча доахк. Из кердадоа а книж-каш дезараште аьтту болша хІинга да.

Х. МАГОМАДОВ, Нохч - ГІалгІай книго-торга директор.

Редактор Т. А. ТЕБОЕВ.

№ 5 йола «Агитатора блокнот»

КПСС Нохч-ГІалгІай обко-ма пропаганда агитаци от-дела «Агитатора блокнота» аргІаяра. ИдалагІа номер дІайолалу «ДІахо гІорьда, донихагІа дола толамаш дох-харгда» яхача передовой статьяца. Из хетаьа я КПСС XXV съезд хин-начул тІехьагІа кхо шу далара, 1979 шерен ер-ригача пятилетки декхарах кхоачашдара тІаерзаь лелао социалистически яхь идеоло-гически Іалашъяра.

Йоарьхаара агитаторашта, по-литинформаторашта, лекто-рашта, докладчикашта гІо дергда укхаза цу денах лаь-ца йоалаьча хьоакхана те-матико.

Республикански партийно-боахама актива собрание 1979 шера лаьна тІалийача соци-алистически дискхарашта не-битехай.

«Хьайбаш леладераште юкъе беш бола политически болх» яха керда рубрика юкъейоаллай. Номер тІа я «ДукхагІа даиха дуах, шу-ра, кхьйола хьайбай продук-ци» яха методически разра-ботка.

Китайски агрессорашIа Вьетнама духьала йолаь аг-рессі юхатехилга хьадехаш, турпала вьетнамски халкъ хьаллоадам республика кхьа-хьетамйола чанхьаьхача ми-тингашкара кийчдьача хоа-мий подборка я.

Блокнота тІа йолаш я хьанкара пятилетна тІаийцан вай мехк массови хьисаре социалистически яхь дІайо-лаьйи 50 шу дизарца юка-ена йола материалаш. Со-циалистически яхь шерагІа

«ЛоархІаме деташ» яхача рубрикана кІала я НГІАССР жилищно-коммунальни бо-хама министра А. Зимина статья.

Наха хьоллашка къамаь-лаш деча идеологически бол-хойта дагъаяргьа юридиче-ски Іилмай кандидата В. Ко-лесникова лаьрь «Граждан-ски боккъоний тешаме гаран-ти» яха статья.

ХЬИНАРЕ ХЬЕХАРХО

Дешархоша а коллегаша а дика хьехархо аь оал Кур-чалоерча № 1 йолча школе математика хьехаш волча Абдулмеджедов Іаддулах.

17 шу да Іаддула школе болх бу. Цу хана дена шай опыт даккхьеш, дешара юкъе кийслуш дола кердадараш шай балха юкъе а яхуйлаш кертлу цо шийн говзал а.

Дешархошта дІалуш йола знанеш кІоаргагІеи цар ди-кагІа кхетаергйолаши хи-лийтара школе хьайийлла я предметни секцеши факуль-тативаш. Царна юкъе ди-кагІъярех цаІ и Іаддула кул-галдеш йола математически факультатив.

9 «А» класса кулгалло за Абдулмеджедов. Хьинаре къе-хьег Іаддула цу класса де-шара боах тоаье гІертaш. Из гІулакх цун дика вІалтІехьа а даьннад.

Массехказа цун урокашка хиннав со. Іалаьмате дика дІахьу цо уж урокаш: хІара дешархо задечаш деш, тайп-тайпара вычисленеш еш боехкаш хул. ХІаранена тІе-вахе цуя решенешка; вычис-ленешка хьожаш, ца кхеташ вар дІакхетаеш воаллаш хул из. Ше оалар тайжача, саба-рерча дешашца оал дешархо-чунга. Иштта, хоза, дика ду цо ше луш йола хІара урок. Цудухьа дешархошта веза а вез из, лоархІа а лоархІ, цар знанеш кІоарга а хул.

З. ХИЗРИЕВ, хьехархо.

СПОРТ

ФУТБОЛ

Сочи СССР кубок яиккара кхьашка шоллагІа вІашагІ-кхетар укх шера юха а хьал-харча лиге лоаза боккъо лаь-кхача Пермерча «Звездаца» чакхдаьнихар «Тереко».

Юкхьанца а дениз ира къов-сам латташ дІадоладеннача цу вІашагІкхетаре белгалбоа-ла моттигаш нийсъелар шан-кхе а командай футболистий. Цхьабакъда, пермякашка ши бургаш чу а тохаш царех пайда ийцабале, иштта ала йиш яц «Терека» форвар-дех. 75-ча минуте В. Рзу-зова чутехача ахкІа цхьан голах цар тІехххьара толам хилар. Иштта счет 1:2 а йо-лаш яиккар вай команда.

М. САЛМАНОВ.

КІантелгаренц детар. Лат-верча городе Панеежис-се чакхъьалар 18 — 20 шу даьнача вагийча наха юкъера СССР хьалхара мот-тиг лаккхара йоаш яхаш. Ве-жарий С.-А., С.-С. Абдулаа-евгІар Іонабаьрaшa Алиев ГІапурен Мулаев Баудеи ди-на толамаш дахьар цига. Иштта, ГІалура чемпиона цІи яьккхар, кІаьта Бауди—шол-лагІа моттиг.

ХІанз СССР вІашагІтехача командаца шарт бош Болга-ре хургйолча дунен халкъаш-та юкъерча турнире дакъа лаца кийчлуш ба уж.

x x x

Тоша кхусар. Вороши-ловграде дІахьош хилар «Динамо» яхача общества Центральни Совета толаш кхусара хьалхара моттиг як-кхара яхаш. Іалаьмате бок-кха толам баьккхин цига Нохч - ГІалгІайчера спорт-смено Григорьян Акопо. 600 очкох 599 очко а яьккха вай республике эттара хьалха цо кхоачашйир дунен халкъаш-та юкъерча класса спорта мастера норматив.

x x x

Штанга. Дукха штангис-таш вІашагІкхийтта дІайи-хьар городе Липецке «Дина-мо» яхача общества Россий-ски Совета хьалхара моттиг яккхара штангистий яхаш. Цига дакъа лоацаш вар Сай-дулаев Адама вІамагІа вола воша Муса (шай доазл 90 килограмм). Рывоке — 137,5 килограммаи толчоке 172,5 килограммаи а айь иштта, двоеборье 310 килограмма-га кхаьчар из. Цо кхоачаш-йир СССР спорта мастера норма.

ХІанз Сайдулаев Муса а Магомедов Адлаанцеи Арса-маков Исраьилцеи СССР чемпионатага кийчлуш.

x x x

Гимнастика. Харькове хи-лар «Динамо» яхача общест-ва Центральни Совета чем-пионат. Цига дакъа лоацаш яр 18 команда юкъейоагІаш йола 100 совгІа гимнастка. Цига баха хилар «Динамо» яхача Нохч - ГІалгІай об-ществера викалаш: 1967 ше-ра ях Героева Радимхани 1965 шера ях Хрунова Ирак. Спорта мастерала кандида-тий программигІа яхьашка да-къа лоацаш хиннача 80 сага юкъе Радимхана хІалагІа моттиг яьккхар. Из толам по бакказар баьхьан долаш из юкъейоаллаьй СССР чемпио-нате дакъа лоацаш хург-йолча «Динамо» яхача об-щества Центральни Совета вІашагІтехача команде.

А. ВЕК.

ТЕЛЕВИДЕНИ

6 МАРТ

I ПРОГРАММА

8.00 — «Хаб». [illegible]

II ПРОГРАММА

[illegible]

7 МАРТ

I ПРОГРАММА

8.00 — «Хаб». [illegible]

II ПРОГРАММА

[illegible]

РАДИО

6 МАРТ

[illegible]

7 МАРТ

[illegible]

Хелахь

Тахан республике гІоьлан Грозней хувцалуш морхаш а йоацаш, йочан а йоацаш, іуьйранна дохк а доаллаш, малхбоалехьа секунде 0—5 метр чІоагІа мух а хьосташ хилен йогІа. Температура республике 2—7, Грозне 4—6 градус йовхна йолаш хилен тарлу.

Метеостанци.

ТХА АДРЕС: 364051, г. Грозный, Ленина, 9 (3-гІа эхаж). Телефонаш: редактора — 3-44-96; редактора заместителан — 3-39-11; [illegible] секретара — 3-34-38; партийни вахаран культурел отделан — 3-61-46; промышленностан отделан — 3-42-30; юрта бахаман отдела — 3-42-28; кехатийн отдела — 3-74-66; бухгалтере — 2-54-30; корректоре — 2-59-58.

НАШ АДРЕС: 364051, г. Грозный, ул. Ленина, 9 (3-й этаж). Телефоны: редактора — 3-44-96; зам. редактора — 3-39-11; ответственного секретаря — 3-34-38; отделов партийной жизни и культуры — 3-61-46; отдела промышленности — 3-42-30; отдела сельского хозяйства 3-42-28; отдела писем — 3-74-66; бухгалтерии — 2-54-30; корректорской — 2-59-58.

Газет арадуьйла шинарен, еран, [illegible] денош[illegible]

СФ00075. «Грозненский рабочий» издательствон типографи, Маяковски, 92. Типография издательства «Грозненский рабочий», ул. Маяковского, 92. Заказ № 1477.